

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYS- TĖS SPAUSTUVIŲ PRIVILEGIJOS

Ina Kažuro | Vilniaus universiteto Knygotyros ir
dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: ina.kazuro@mb.vu.lt

Straipsnis skiriamas LDK valdovų privilegijoms kaip teisei spaudos reguliavimo priemonei. Iki šiol daugiausia tyrinėtos privilegijos, suteiktos Mamoničių ir Vilniaus akademijos spaustuvėms. Sujungus tyrimus su duomenimis apie kitų spaustuvių privilegijas, bandoma šį reiškinį tirti kompleksiška. Straipsnyje tikslinamas suteiktų privilegijų skaičius, aptariami įvairūs jų raiškos aspektai. Nustatyta, kad 1569–1793 m. LDK spaustuvėms buvo suteiktos 37 valdovų privilegijos. Didesnė privilegijų dalis buvo skirta reguliuoti spaustuvių, spaustuvininkų ir leidėjų santykiams, mažesnioji – oficialiai patvirtino spaudos įmonių steigimą. XVI a. ir XVII a. pirmoje pusėje valdovų privilegijos nebuvo itin paplitusios, nes dalį spaustuvių globojo didikai. XVIII a. LDK dominavo institucinės spaustuvės ir privilegijos joms tapo svarbia priemone įsitvirtinant knygu spaudos rinkoje.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: *knygos istorija, privilegijos, spaustuvės, valdovas, LDK.*

ĮVADAS

Europos knygos spaudos istorijoje XV–XVIII amžiai vadinami rankinės spaudos laikotarpiu. Toks apibrėžimas aiškinamas knygu gamybos technologinių procesų, naudojančių rankų darbą, ypatumais. Kita šios epochos savybė yra teisinis spaudos reguliavimas spaustuvių privilegijomis. Nuo XV a. privilegija buvo pagrindinis instrumentas, leidęs suderinti spaustuvininkų, leidėjų ir autorių santykius. Dėl to tyrinėtojai Europos knygos spaudos istorijoje XV–XVIII amžius išskiria kaip *privilegijų laikotarpį*¹.

XV–XVIII a. knygos istorijos bei kultūros neįmanoma suvokti be tyrinėjimų, skirtų spaustuvių privilegijoms. Jos duodavo teisę įkurti spaustuvę arba pradėti spausdinimo veiklą. Privilegijos suteikdavo monopoliją tam tikriems leidiniams arba knygu tipams, taip pat gindavo nuo neteisėtų perspausdinimų. Įvairiose Europos šalyse formavosi skirtingos privilegijų sistemos. Šiuos dokumentus galėjo suteikti valdovai, aukščiausioji Bažnyčios valdžia, akademijos.

Italijoje nuo XV a. paskutinių dešimtmečių privilegijas pradėjo teikti miesto magistratai, o Prancūzijoje – parlamentas.

XVI–XVIII a. LDK spaudos reguliavimas, kaip ir kitose Europos šalyse, vyko privilegijų būdu. Jas iki XVIII a. pabaigos Abiejų Tautų Respublikoje suteikdavo valdovai. Privilegijų suteikimas LDK priklausė nuo politinių ir socialinių šalies realijų, nuo kultūros tradicijų bei ekonomikos sąlygų. Tačiau, kokius konkrečiai bruožus turėjo šis reiškinys ir kokią įtaką darė LDK spaudos plėtrai, nėra žinoma. Šis straipsnis turėtų atsakyti į minėtus klausimus ir atkreipti dėmesį į spaustuvių privilegijas kaip svarbų LDK knygos istorijos šaltinį².

SPAUSTUVIŲ PRIVILEGIJŲ TYRIMAI

Iš įvairių privilegijų tyrinėjimų daugiausia yra išplėtota kryptis, skirta autorių teisių istorijos problemoms. Nuo XIX a. Europoje ir Lenkijoje atlikta daug tyrinėjimų ir dalis jų yra papildyta privilegijų publikacijomis. Pirmą tokį tyrimą 1887 m. Lenkijoje atliko A. Benisas³. Jis vadovavosi prielaida – jeigu karaliaus privilegija skelbė išskirtinę teisę tam tikram leidiniui ir draudimui jį spausdinti be savininko sutikimo, tai jos paskirtis buvo ginti autorių teises⁴. A. Beniso tyrimo medžiagą sudarė 102 privilegijos ir kiti dokumentai, tarp kurių buvo ir trys Vilniaus akademijos spaustuvių privilegijos⁵. Visus šiuos dokumentus minėtas autorius paskelbė straipsnio priede. Privilegijas, kaip autorių teisių istorijos šaltinį, taip pat nagrinėja N. Stolff⁶, J. Kohleris⁷, H. Ransomas⁸, L. Gieseke⁹, L. Aliabjeva¹⁰, L. Górnicki¹¹, J. Kostylo¹², K. Gliściński¹³ ir kiti tyrė-

1 GLIŚCIŃSKI, Konrad. *Wszystkie prawa zastrzeżone: historia sporów o autorskie prawa majątkowe, 1469–1928*. Warszawa, 2016, s. 29.

2 Už dalykines pastabas ir vertingus patarimus autorė dėkoja Džamilijai Ramazanovai ir Dmitrijui Polonskiui, perskaičiusiems straipsnio rankraštį.

3 BENIS, Artur. Ochrona praw autorskich w dawnej Polsce. In *Pamiętnik słuchaczy Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Kraków, 1887, s. 419–503.

4 Ten pat, p. 443.

5 Ten pat, nr. 63, 86 ir 94.

6 STOLFFI, Nicolas. *Traité théorique et pratique de la propriété littéraire et artistique*. 2 t. Paris, 1916–1925.

7 KOHLER, Josef. *Urheberrecht an Schriftwerken und Verlagsrecht*. Stuttgart, 1907.

8 RANSOM, Harry. *The first copyright statute: an essay on an Act for the Encouragement of Learning, 1710*. Austin, 1956, p. 25–26.

9 GIESEKE, Ludwig. *Die geschichtliche Entwicklung des deutschen Urheberrechts*. Göttingen, 1957; GIESEKE, Ludwig. *Vom Privileg zum Urheberrecht: Die Entwicklung des Urheberrechts in Deutschland bis 1845*. Baden-Baden, 1995.

10 ALYAB'EVA, Lyudmila. *Literaturnaya professiya v Anglii v XVI–XIX vekakh*. Moskva, 2004, s. 12–27.

11 GÓRNICKI, Leonard. *Rozwój idei praw autorskich: od starożytności do II wojny światowej*. Wrocław, 2013, s. 92–112.

12 KOSTYLO, Joanna. From Gunpowder to Print: The Common Origins of Copyright and Patent [elektroninis išteklius]. In *Privilege and*

jai. Spaustuvių privilegijų tyrimas Europos mastu pagrindė L. Górnickio išvadą, kad spaustuvių privilegijų sistema nebuvo tiesioginė autorių teisių formavimo priežastis¹⁴. Anot jo, privilegijos turi būti traktuojamos kaip viena iš ankstyvųjų autorių teisių apsaugos formų.

L. Febvre'as ir H.-J. Martinas vieną savo fundamentalios 1450–1800 m. knygos istorijos skyrių skyrė klausimui apie spaustuvių privilegijų įtaką sprendžiant teisėtų ir neteisėtų perspausdinimų problemą¹⁵. Neteisėtas (arba kaip šiandien kartais vadinamas – piratinis) perspausdinimas buvo viena kebliausių Europos spaudos problemų nuo to laiko, kai knygų prekyba įgavo organizuotos veiklos bruožų¹⁶. Knygos istorikė E. Armstrong atliko 1498–1526 m. Prancūzijos spaustuvių privilegijų sistemos, kurią reguliavo ne tik karalius, bet ir parlamentas, tyrimą. Istorinėje apžvalgoje ji palietė ir Lenkijos karalystės knygų spausdinimo privilegijų atsiradimo istoriją¹⁷.

Remdamasi Lenkijos karalystės dokumentais, M. Juda išsamiai nagrinėjo spaustuvių privilegijas kaip specifinę dokumentinių šaltinių (aktų) rūšį. Tyrėja išskyrė privilegijose esančias tipines formules, būdingas viduramžių dokumentams, ir analizavo jų turinį¹⁸. Spaustuvių privilegijų formuliario tyrimas leido M. Judai suklasifikuoti privilegijas pagal kriterijų, apibūdinamą kaip *teisinis veiksmas, suteikiantis gavėjui legalumą*¹⁹. 2010 m. tyrėja išleido labai išsamų 1493–1793 m. Lenkijos karalystės spaustuvių privilegijų ir kitų dokumentų (mandatų, ediktų, kapitulų bei sinodų sprendimų) rinkinį²⁰.

LDK spaustuvių privilegijų temai vertingos informacijos suteikia 1988 m. I. Petrauskienės straipsnis, kuriame yra aptariamos XVI–XVIII a. Vilniaus spaustuvių privilegijos²¹. Ypač vertinga tai, kad I. Petrauskienės duomenų bazės pagrindą sudarė privilegijų originalai ir jų nuorašai Lietuvos Metrikoje, teismų knygoje, atskiruose dokumentuose²². Tai leido svariai papildyti LDK spaudos istoriografiją nauja informacija. Pasiremdama pirminiais šaltiniais tyrėja paskelbė tikslius duomenis apie dvi pirklių Mamoničių spaustuvės privilegijas (1590 ir 1606 m.), dėl kurių iki tol buvo spėliojama tik pagal netiesioginius požymius spausdintose knygoje. Taip pat ji pirmą kartą paskelbė apie 1768 m. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stanislovo Augusto privilegiją, leidusią perkelti Vilniaus bazilijonų spaustuve į Vitebską. Archyvuose atrasti dokumentai leido patikslinti XVIII a. Vilniaus pranciškonų spaustuvei suteiktos privilegijos datą. Iš viso, I. Petrauskienės skaičiavimais, nuo 1586 iki 1793 m. šešios Vilniaus spaustuvės yra gavusios keliasdešimt karališkųjų privilegijų, iš kurių 28 yra tiksliai žinomos²³. Nors kai kurių privilegijų priskyrimas liko nevisiškai išaiškintas, I. Petrauskienės darbas yra patikimas pagrindas LDK spaustuvių privilegijų tyrimui. Išvadose tyrėja akcentavo XVI–XVIII a. požiūrio į knygos

paskirtį kaitą: nuo religijos bei mokymo poreikių iki platesnių visuomeninių Švietimo epochos uždavinių²⁴.

Istoriografijoje iš visų LDK spaustuvių daugiausia dėmesio buvo skiriama Mamoničių ir Vilniaus akademijos spaustuvių privilegijoms. Istorikai iki šiol nėra vienos nuomonės dėl Mamoničių spaustuvių privilegijų skaičiaus: skirtingi tyrėjai jų nurodo nuo dviejų²⁵ iki penkių²⁶. I. Petrauskienė surinko duomenis apie 13 Vilniaus akademijos spaustuvių privilegijų²⁷. Jas analizuodama parodė spaustuvių įtakos ir reikšmės augimą XVII–XVIII a. socialiniame ir kultūriniame LDK gyvenime. Visas akademijos spaustuvių privilegijas I. Petrauskienė suskirsto į dvi grupes: *vienos jų suteikia autonominių spausdinimo teisių ir apsaugo nuo konkurencijų, kitos – tai licencijos leidinių spausdinimui bei jų pardavimui*²⁸. Informacija apie kitų LDK spaustuvių privilegijas pateikiama apibendrinančiuose L. Abramowicziaus²⁹, A. Kaweckos-Gryczowos³⁰, A. Maldzio³¹, L. Vladimirovo³²

Property: Essays on the History of Copyright. Cambridge, 2010 [žiūrėta 2017 m. sausio 12 d.].
Prieiga per internetą: <<http://www.openbookpublishers.com/product/26/privilege-and-property-essays-on-the-history-of-copyright>>.

13 GLIŚCIŃSKI, Konrad. *Wszystkie prawa zas-trzeżone*, s. 61–84.

14 GÓRNICKI, Leonard. *Rozwój idei praw au-torskich*, s. 278.

15 FEBVRE, Lucien; MARTIN, Henri-Jean. *The Coming of the Book: the Impact of Printing 1450–1800*. 2nd ed. London, 1979, p. 239–244.

16 FEBVRE, Lucien; MARTIN, Henri-Jean. *The coming of the book*, p. 240.

17 ARMSTRONG, Elizabeth. *Before copyright: The French Book-Privilege System 1498–1526*. Cambridge, 1990, p. 8–9.

18 JUDA, Maria. *Przywileje drukarskie w Polsce*. Lublin, 1992, s. 9–20.

19 Ten pat, p. 21; JUDA, Maria. *Privilegia typographica Polonorum. Polskie przywileje drukarskie 1493–1793*. Lublin, 2010, s. 10.

20 JUDA, Maria. *Privilegia typographica Polonorum. Polskie przywileje drukarskie 1493–1793*. Lublin, 2010.

21 PETRAUSKIENĖ, Irena. Valdovų XVI–XVIII a. privilegijos – Lietuvos spaudos istorijos šaltinis. *Knygotyra*, 1988, t. 15 (22), 1 šas., p. 43–51.

22 Ten pat, p. 43.

23 Ten pat, p. 50.

24 Ten pat.

25 ZERNOVA, Antonina Sergeevna. Tipografija Mamonichei v Vil'ne (XVII vek). *Kniga: issledovaniya i materialy*, 1959, sb. 1, s. 167–222.

26 *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*. Z. 5: Wielkie Księstwo Litewskie. Opracowali Alodia Kawecka-Gryczowa oraz Krystyna Korotajowa i Wojciech Krajewski. Wrocław; Kraków, 1959, s. 146–160.

27 1992 m. publikacijoje p. 7 klaidingai nurodyta 12 privilegijų (turėtų būti – 13). PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvių šaltiniai, XVI–XIX a.* Vilnius, 1992, p. 7–9, nr. 1–10, 65–67; Mūsų straipsnyje į privilegijų sąrašą neįtraukiamas 1785 m. birželio 25 d. dokumentas, kurį I. Petrauskienė priskiria privilegijoms.

28 PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvių*, p. 27.

29 ABRAMOWICZ, Ludwik Karol. *Cztery wieki drukarstwa w Wilnie, 1525–1925*: zarys historyczny. Wilno, 1925.

30 *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*. Z. 5. Wrocław, Kraków, 1959. Toliau tekste nurodoma tik A. Kaweckos-Gryczowos pavardė.

31 MAL'DZIS, Adam. *Knigadrukavanne Belarusi u XVIII stagoddzi*. In *Kniga, bibliotechnoe delo i bibliografiya v Belorussii*: sbornik statei. Minsk, 1974, s. 130–150.

ir M. Nikolajevo³³ darbuose. Nuo XIX a. istorinių dokumentų publikacijose, monografijose ir straipsniuose skelbiami atskirų privilegijų tekstai, taip pat pateikiama informacija apie tas privilegijas, kurių tekstų neišliko. Tačiau išsisklaide duomenys iš pavienių istorijos faktų nepadedą suvokti LDK knygų spaudos ir knygų prekybos teisinio reguliavimo ypatumų. Kiek LDK spaustuvių buvo gavusios privilegijų, kam ir kokios rūšies buvo suteiktos privilegijos, kokia buvo privilegijų suteikimo praktika, kaip privilegijose atspindėjo valstybės politika – į šiuos klausimus įmanoma atsakyti tik pasitelkus visus istoriografijoje sukaupus duomenis ir naują archyvinę medžiagą.

TYRIMO TIKSLAS IR ŠALTINIAI

Tyrimo tikslas yra nustatyti LDK spaustuvių privilegijų kiekį ir savitumus, išryškinant jų vertę LDK knygos istorijos tyrimams. Tikslui pasiekti iškeliami trys uždaviniai: apibrėžti pagrindines spaustuvių privilegijų rūšis; išanalizuoti ir patikslinti ginčytinus istoriografijos klausimus apie kai kurių privilegijų datavimą arba jų buvimą; aptarti įvairius LDK spaustuvių privilegijų aspektus: kaip kito privilegijų suteikimas iki XVIII a. pabaigos, kas buvo privilegijų teikėjai ir gavėjai, kokios privilegijų rūšys buvo suteikiamos, kokios bausmės buvo skelbiamos privilegijų pažeidėjams ir kokių kalbų knygoms (tekstams) buvo suteikiamas leidimas privilegijomis. Tyrimo objektas yra LDK karalių ir didžiųjų kunigaikščių privilegijos, suteiktos LDK spaustuviniams, leidėjams ir spaustuviams. Tyrime nenagrinėjami kitų pasaulietinių ir bažnytinių valdančiųjų institucijų dokumentai, skirti spaudos reguliavimui. Chronologinės tyrimo ribos nustatytos pagal pirmos privilegijos, suteiktos LDK spaustuviniui 1569 m., ir paskutinės, suteiktos 1793 m. prieš valstybės žlugimą, datą. Tyrimas apima LDK teritoriją, kurios pagrindą sudarė etninės Lietuvos ir rusėnų žemės. Renkant medžiagą apie spaustuves, veikusias LDK teritorijoje, pasinaudota duomenimis iš minėtų A. Kaweckos-Gryczowos, A. Maldzio ir M. Nikolajevo apibendrinamojo pobūdžio darbų. Į tyrimą neįtrauktos dvi XVIII a. LDK spaustuvės, kurioms privilegijas suteikė Rusijos imperatorė Jekaterina II: tai 1774 m. privilegija Polocko jėzuitų spaustuvei ir 1787 m. privilegija arkivyskupo S. Boguszo-Sestrenczewicziaus spaustuvei Mogiliave. Straipsnio pabaigoje yra 1569–1793 m. LDK spaustuvių privilegijų sąrašas (1 priedas) ir dviejų spaustuvių – 1752 m. Vilniaus pranciškonų ir 1768 m. Vilniaus bazilijonų – privilegijų lotynų kalba su vertimu į lietuvių kalbą publikacija³⁴ (2 priedas).

Pagrindiniai šaltiniai, kuriais remiantis buvo renkama informacija apie privilegijas ir jų tekstus: 1) Lietuvos Metrika (LVIA mikrofilmų kolekcija iš RVSA,

f. 389); 2) XVI–XVIII a. knygos, kuriose patys spaustuvėninkai ir leidėjai yra paskelbę privilegijų; 3) XVI–XVIII a. knygų antraštiniai lapai, turintys formulę *Cum gratia et privilegio Sacrae Regiae Maiestatis*; 4) istorinių šaltinių publikacijos³⁵; 5) bibliografiniai veikalai: I. Karatajevo, A. Gusevos, G. Golenčenko, M. Cubrzyńskos-Leonarczyk³⁶ darbai; 6) monografijos ir straipsniai LDK spaudos ir kultūros istorijos temomis.

PAGRINDINĖS SPAUSTUVIŲ PRIVILEGIJŲ RŪŠYS

Lenkijos karalystės ir LDK knygos istorijos tyrinėtojai išskiria dvi spaustuvių privilegijų grupes. Pirmoji susijusi su spaustuvėninkų ir leidėjų veikla (leidimas įsteigti spaustuve, leidimas užsiimti spausdinimo veikla), antroji – su pačiais leidiniais (pavyzdžiui, leidimas spausdinti konkretų leidinį ir monopolinės teisės į jį)³⁷. Pirmoje privilegijų grupėje M. Juda dar išskiria tris pogrupius: *servitorato*³⁸ privilegijos, privilegijos steigti spaustuve ir privilegijos, patvirtinančios priklausymą Krokuvos akademijai. Šaltinių analizė rodo, kad XVI–XVIII a. LDK *servitorato* spaustuvių privilegijos ir privilegijos, patvirtinančios priklausymą Krokuvos akademijai, nebuvo išduodamos. Todėl, kalbant apie LDK, iš trijų pirmos grupės pogrupių dėmesys telkiamas į privilegijas steigti spaustuve.

Privilegijos steigti spaustuve atsirado Lenkijos karalystėje vėliau negu *servitorato* privilegijos. Anot. M. Judos, šie du pogrupiai juridškai sutampa: karalius priimdavo spaustuve į savo globą, suteikdamas jai visas teises ir laisves, priklausančias visoms karalystės spaustuvioms³⁹. Privilegijų gavėjai, taip pat kaip ir *servitoriai*, buvo atleidžiami nuo miesto mokesčių ir prievolių ir patekdavo į karaliaus jurisdikciją. Knygų antraštiniuose lapuose spaustuviės save įvardydavo *Jo karališkosios didenybės* (lenk. *Jego Królewskiej Mości*; lot. *Sacrae Regis Maiestatis*) spaustuviėmis. Kadangi karališkosios privilegijos buvo suteikiamos beveik

32 VLADIMIROVAS, Levas. *Knygos istorija: Senovė. Viduramžiai. Renesansas. XVI–XVII amžius*. Vilnius, 1979.

33 NIKALAEU, Mikalai Viktoravich. *Gistoryja be-laruskai knigi*. T. 1: Knizhnaya kul'tura Vyalikaga knyastva Litouskaga. Minsk, 2009.

34 Už galimybę parengti privilegijas spaudai dėkoju prof. Eugenijai Ulčinaitei.

35 Žr. šaltinių sąrašą.

36 Žr. šaltinių ir literatūros sąrašą.

37 Przywilej. In *Encyklopedia wiedzy o ksiązce*.

Wrocław, 1971, k. 2025–2028; PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuve*, p. 27; JUDA, Maria. *Przywileje drukarskie w Polsce*, s. 21.

38 *Servitoratas* (lot. *servitoratus, servitium*; lenk. *serwitoriat* – patarnavimas, paslauga) – privilegija viduramžių Lenkijoje ir LDK, atleidžianti asmenį, dirbantį karaliaus dvare, nuo miesto (taip pat cecho) jurisdikcijos ir priimanti į karaliaus globą.

39 JUDA, Maria. *Przywileje drukarskie w Polsce*, s. 22.

visiems, kas pirkė privilegijas, nuo XVII a. antros pusės tokia prieskyra prarado išskirtinumo reikšmę, kurią karaliaus spaustuvininkai turėjo XVI amžiuje⁴⁰. Taigi, XVIII a. prieskyra *Jo karališkosios didenybės* ir karališkojo tipografo titulas Abiejų Tautų Respublikoje buvo grynai reprezentatyvūs⁴¹. Reikia pridurti, kad vienuolynų spaustuvės buvo pavaldžios bažnytinei valdžiai, tad joms nereikėjo privilegijų, atleidžiančių nuo pasaulietinės valdžios prievolių⁴². Tačiau jos taip pat, kaip ir visos kitos spaustuvės, siekė valdovų privilegijų ir spausdino antraštiniame lape *Jo karališkosios didenybės* spaustuvės prieskyrą. Pirmai privilegijų grupei priklausė ir tokie atvejai, kai steigiamai spaustuvei valdovo privilegija tik suteikdavo teisę užsiimti knygų spausdinimu.

Antroji privilegijų grupė yra leidybinės privilegijos ir licencijos. Tokios privilegijos-licencijos buvo išduodamos spaustuvininkams, leidėjams ir autoriams, kad uždraustų neteisėtus perspausdinimus. Leidybinėse privilegijose buvo skelbiama monopolija vienam konkrečiam leidiniui, keliems leidiniams ar knygų tipams (pavyzdžiui, maldaknygėms, kalendoriams ir t. t.) ir tai apsaugodavo spaustuvininkus nuo konkurentų ir užtikrindavo knygų realizaciją⁴³. Siekiant sustabdyti nelegalius perspausdinimus, spaustuvininkai spausdino knygoje leidybinių privilegijų tekstus su nurodymais, kokios baudmės gresia pažeidėjams. Tai buvo įprastas būdas informuoti kitus spaustuvininkus apie suteiktą valdovo privilegiją. Taip pat buvo paplitusi praktika antraštiniuose lapuose spausdinti formulę *Jo karališkosios didenybės leidimu* (lenk. *Za przywilejem Jego Królewskiej Mości*; rusėnų *Za privileem Ego korolevskoi milosti*; lot. *Cum gratia et privilegio Sacrae Regiae Maiestatis*⁴⁴). Priešingai negu įvardijamas *karališkąja*, licencijos formulė antraštiniame lape turėjo juridinę galią.

Tyrėjai įžvelgia, kad feodalinė valstybė, remdamasi leidybinėmis privilegijomis, vykdė knygų cenzūrą, nes privilegiją galėjo gauti tik ta spaustuvė, kurios knygos neprieštaravo karaliaus politikai⁴⁵. Leidybinės privilegijos, arba licencijos, buvo išduodamos privatiems asmenims dažniausiai keleriems metams, keliems dešimtmečiams arba iki gyvos galvos. Institucijos privilegijas gaudavo visiems laikams, tačiau atėjus naujam karaliui visos spaustuvės stengdavosi patvirtinti senąsias privilegijas. Patvirtinančios privilegijos buvo gana paplitusios LDK, nors tyrėjai jų ir neiškiria į atskirą grupę. I. Petrauskienė taip pat išskiria privilegijas, nustatančias spaustuvės priklausomybę⁴⁶. Šiai grupei priskiriami raštai, kuriais valdovas paskiria ar patvirtina spaustuvės savininką arba valdytoją. Tokių privilegijų nėra daug (I. Petrauskienė šiai grupei priskiria tik tris Vilniaus akademijos spaustuvės privilegijas), be to, jose dažnai kartu patvirtinamos ankstesnės teisės ir lengvatos, todėl jos gali būti priskirtos patvirtinančių privilegijų grupei.

Norėdami kuo tiksliau nustatyti reiškinių mastą, pasitelkę visus tyrimus ir šiandien prieinamus šaltinius, pirmiausia išanalizuosime ir mėgin-
sime patikslinti ginčytinus klausimus dėl kai kurių LDK spaustuvių privilegijų
datavimo bei buvimo.

Daugiausia nesutarimų kyla dėl Kuzmos, Luko ir Leono Mamoničių spaus-
tuvės privilegijų skaičiaus. Iš visų jiems priskiriamų privilegijų yra žinomas
tik trijų tekstas. Visų pirma, tai privilegija, suteikta karaliaus Stepono Batoro
1586 m. kovo 13 d. Ši privilegija patvirtino Mamoničių teisę spausdinti kny-
gas ir leido be maito išvežti jas į užsienį. Be to, Stepono Batoro privilegijoje
buvo užsiminta apie neįvardytą spaustuvę, kurią jo pirmtakai įsteigė Vilniu-
je⁴⁷. Dėl to I. Lappo tvirtino, kad buvusi kažkokia ankstesnė Mamoničių pri-
vilegija⁴⁸. Tradicija priskirti Mamoničiams ankstesnę privilegiją egzistavo dar
prieš I. Lappo, tai yra XIX a. Konkrečiai bibliografi nurodydavo privilegiją, iš-
spausdintą *Apaštale*, kuris buvo klaidingai datuotas 1576 metais⁴⁹. A. Ziornova

40 BENIS, Artur. *Ochrona praw autorskich*, s. 437–438. Anot J. S. Bandtke's, jau XVII a. antroje pusėje visi Krokuvos spaustuvininkai turėjo karališką titulą. BANDTKE, Jerzy Samuel. *Historia drukarni krakowskich, od zaprowadzenia druków do tego miasta aż do czasów naszych*. Kraków, 1815, s. 448.

41 Anot L. Vladimirovo, Prancūzijoje jau XVI a. „karališkasis tipografas“ buvo privačių spaus-
tuvininkų garbės titulas. VLADIMIROVAS, Levas. *Knygos istorija*, p. 240.

42 BENIS, Artur. *Ochrona praw autorskich*, s. 439; KIAUPA, Zigmantas. Miestai. Iš *Lietuvos Didžio-
sios Kanigaiškijos kultūra*: tyrinėjimai ir vaizdai. Vilnius, 2001, p. 363–364.

43 JUDA, Maria. *Przywileje drukarskie w Polsce*, s. 26; JUDA, Maria. *Privilegia typographica Polono-
rum*, s. 11.

44 Karališkosioms privilegijoms nepriskirtina formulė *Cum Superiorum permissu et privilegio*. Tai kitų valdomųjų institucijų (pasaulietinių arba
bažnytinių) leidimas.

45 BENIS, Artur. *Ochrona praw autorskich*, s. 447–448; JUDA, Maria. *Przywileje drukarskie w*

Polsce, s. 27.

46 PETRAUSKIENĖ, Irena. Valdovų XVI–XVIII a. privilegijos, p. 47, 51.

47 ...sequuti serenissimorum praedecessorum nostrorum exemplum, officinam imprimendorum librorum ruthenicorum et slauonicorum in urbe nostra Vilnensi annis elapsis instituimus. Cituojama pagal: ILJASZEWICZ, Teodor. *Drukarnia domu Mamoniczów w Wilnie (1575–1622)*. Wilno, 1938, s. 143.

48 LAPPO, Ivan Ivanovich. *K istorii russkoi staropechati*: Vilenskaya tipografiya Mamonichei. Otdel'nyi ottisk iz „Sbornika Russkogo instituta v Prage“. [Praga], 1929, s. 175.

49 UNDOL'SKII, Vukol Mikhailovich. *Ocherk slavyano-russkoi bibliografii, s dopolneniyami A. O. Bychkova i A. E. Viktorova*. Moskva, 1871, № 78; KARATAEV, Ivan Prokof'evich. *Opisanie slavyano-russkikh knig, napechatannykh kirillovskimi bukvami, 1491–1730*: vypusk pervyi, s 1491 po 1600 g. Sankt-Peterburg, 1878, № 78 (privilegijos tekstas: p. 174–175); MILOVIDOV, Aleksandr Ivanovich. *Staropechatnye slavyano-russkie izdaniya, vshedshie iz zapadno-russkikh*

1959 m. pasitelkusi bibliografinį metodą įrodė, kad šis *Apaštalas* buvo išspausdintas XVI a. paskutiniame dešimtmetyje ir jame esanti privilegija taip pat turi būti datuojama tuo laikotarpiu⁵⁰. Tik XX a. 8-ame dešimtmetyje buvo paskelbta apie nuorašą iš Lietuvos Metrikos su šios privilegijos tekstu. Iš jo paaiškėja, kad privilegija buvo išduota 1590 m. balandžio 16 d.⁵¹ Joje karalius ir didysis kunigaikštis Zigmantas Vaza patvirtina senesnes 1586 m. Stepono Batoro suteiktas teises bei prerogatyvas. Vadinas, *Apaštalo*, pasirodžiusio XVI a. paskutiniame dešimtmetyje, privilegija yra antroji, kurios tekstas tyrėjams yra žinomas. Šia privilegija valdovas (tekste vardas nenurodytas) suteikė išskirtinę teisę spausdinti rusėniškas knygas ir uždraudė jas įvežti į LDK iš užsienio⁵². Taip pat dalis tyrėjų mano, kad apie ankstesnę privilegiją liudija 1583 m. *Služebniko* (slaviškas Mišiolas) Pabaigos žodis, nes jame yra žodžiai, būdingi privilegijoms: *pagal Jo karališkosios didenybės leidimą, dorumą ir malonę*⁵³. Tačiau, anot A. Ziornovos, tai nėra privilegija, o tik spaustuvininkų noras priartinti leidinį prie Maskvos kunigaikštystės knygos kultūros tradicijų ir padaryti jį patrauklesnį pirkėjams už LDK ribų. A. Ziornova taip pat mano, kad žodžiai iš minėtos 1586 m. Stepono Batoro privilegijos apie anksčiau Vilniuje egzistavusią spaustuvę negali būti suprasti tiesiogiai, nes *nėra jokių vyriausybės iniciatyvos pėdsakų įsteigiant tokią spaustuvę, kaip ir vadovaujant jai tolesnėje veikloje*⁵⁴.

Dar apie vieną Mamoničių spaustuvės privilegiją užsimena M. Nikolajevas. Pasak jo, 1588 m. Mamoničiai gavo karaliaus privilegiją spausdinti, o kancleris Leonas Sapiega – leisti *Lietuvos Statutą*. Taigi, anot autoriaus, *pirmąsyk pasitaiko atvejis, kai buvo teisiškai išskirtos spaudos ir leidybos funkcijos*⁵⁵. Deja, šis teiginys nepagrįstas jokiais šaltiniais, todėl 1588 m. privilegija negali būti įtraukta į LDK spaustuvių privilegijų sąrašą. I. Petrauskienė taip pat mano, kad 1588 m. sausio 28 d. suteikta privilegija Mamoničiams⁵⁶. Iš tiesų tą dieną valdovo pasirašyta privilegija suteikė *visiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos luomams Lietuvos Statutą*⁵⁷, o Mamoničiai joje neminimi.

Kartais teigiama, kad XVII a. pradžioje Leonas Mamoničius, Kuzmos sūnus, gavo privilegiją vadintis *Jo karališkosios didenybės tipografu*⁵⁸. Tokia nuomonė remiasi 1601 ir 1614 m. antraštinių lapų duomenimis, kuriuose šis titulas atspindi⁵⁹. Tačiau karališkų tipografų titulas pirmąkart Mamoničių knygoje randamas jau anksčiau – 1593 m. *Psalmyno su maldomis (Psaltir' s vossledovaniem)* antraštiniame lape⁶⁰, ir vėliau buvo naudojamas tik kai kuriuose leidiniuose. Be to, niekas iš tyrėjų iki šiol neminėjo, kad, be karališko tipografo titulo, kai kuriose L. Mamoničiaus lenkiškose knygoje yra atspausta licencijos formulė *Cum gratia et privilegio S. R. Maiestatis*. Estreicherio bibliografijos duomenimis, ji buvo panaudota trijose *Tribunolo* laidose: 1614, 1616 ir 1623 metų⁶¹. Būtų ga-

lima manyti, kad tokia licencija skirta tik vienam leidiniui, bet ši formulė yra ir 1619 m. *Lietuvos Statute*⁶². Antra vertus, kitose šio laikotarpio oficialaus pobūdžio knygos (pavyzdžiui, 1614, 1616 ir 1623 m. *Lietuvos Statute* arba 1614 m. *Seimo sprendimuose*⁶³) šios formulės nėra. Toks L. Mamoničiaus nenuoseklumas naudojant licencijos formulę kol kas neturi paaiškinimų. Vienintelė XVII a. pradžios privilegija, kurios tekstas žinomas, yra išduota 1606 m. gegužės 25 d. Leonui Mamoničiui, pradėjusiam vadovauti spaustuvei mirus Lukui Mamoničiui⁶⁴. Privilegijoje ne tik patvirtintos senesnės teisės, bet kartu suteikiama teisė leisti kalendorius.

Taigi, istoriografijoje randama duomenų apie privilegijas, kurios buvo suteiktos Mamoničiams 1576, apie 1583, 1586, 1588, 1590, 1601, 1606, 1614 m. Į LDK spaustuvių privilegijų sąrašą įtraukiame tik tris Mamoničių privilegijas –

tipografii XVI–XVIII vv. Moskva, 1908, № 7;

VLADIMIROV, Petr Vladimirovich. *Doktor Frantsisk Skorina: ego perevody, pechatnye izdaniya i yazyk.* Sankt-Peterburg, 1888, s. 205; ABRAMOWICZ, Ludwik Karol. *Cztery wieki drukarstwa w Wilnie*, s. 26; ILJASZEWICZ, Teodor. *Drukarnia domu Mamoniczów w Wilnie*, s. 49–50 (privilegijos tekstas: p. 50); NIKALAEU, Mikalai Viktoravich. *Gistoryya belaruskai knigi.* T. 1, s. 208.

50 ZERNOVA, Antonina Sergeevna. *Tipografiya Mamonichei v Vil'ne*, s. 173, 197–202; ZERNOVA, Antonina Sergeevna. *Pervopechatnik Petr Timofeev Mstislavtsev. Kniga: issledovaniya i materialy*, 1964, sb. 9, s. 82–83. Šios privilegijos tekstas taip pat buvo išspausdintas leidinyje *Psalmynas su maldomis (Psaltir' s chasoslovtsem)*, išleistame 1593 m. lapkričio 30 d.

51 PETRAUSKIENĖ, Irena. *Valdovų XVI–XVIII a. privilegijos*, p. 44.

52 *Privilegijos* tekstas: ILJASZEWICZ, Teodor. *Drukarnia domu Mamoniczów w Wilnie*, s. 50.

53 *...za privil'em i voleyu i laskoyu ego korolevskoi milosti.* Cituojama pagal: ILJASZEWICZ, Teodor. *Drukarnia domu Mamoniczów w Wilnie*, s. 62.

T. Iljaszewiczius tik cituoja šią vietą, nedarydamas išvados; VLADIMIROVAS, Levas. *Knygos istorija*, p. 485.

54 ZERNOVA, Antonina Sergeevna. *Tipografiya Mamonichei v Vil'ne*, s. 183–184.

55 NIKALAEU, Mikalai Viktoravich. *Gistoryya*

belaruskai knigi. T. 1, s. 210.

56 PETRAUSKIENĖ, Irena. *Valdovų XVI–XVIII a. privilegijos*, p. 44.

57 GUSEVA, Aleksandra Alekseevna. *Izdaniya kirillovskogo shrifta vtoroi poloviny XVI veka: svodnyi katalog.* Moskva, 2003. Ch. 2, № 107.

58 ABRAMOWICZ, Ludwik Karol. *Cztery wieki drukarstwa w Wilnie*, s. 30.

59 *Drukarze dawnej Polski*, s. 153, 156; NIKALAEU, Mikalai Viktoravich. *Gistoryya belaruskai knigi.* T. 1, s. 213.

60 GOLENCHENKO, Georgii Yakovlevich. *Staropechatnye kirillicheskie izdaniya XVI–XVIII vekov.* In *Kniga Belorussii, 1517–1917: svodnyi katalog.* Minsk, 1986, № 28; VLADIMIROVAS, Levas. *Knygos istorija*, p. 486.

61 Estreicher: *Trybunal Obywatelom Wielk. X. Litew. na Seymie Warszawskim dany...* Cum gratia et priuilegio S. R. M. W Wilnie, W Drukarni Leona Mamonicza, Roku 1614, ir kt.

62 Estreicher: *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego...* Cum Gratia & Priuilegio S. R. M. W Wilnie, w Drukarni Leona Mamonicza Krolá J. M. Typográphá, Roku Páńskiego 1619.

63 Estreicher: *Uchwała Seymu walnego koronnego, w Warszawie Roku 1613 Dnia Dwudziestego Czwartego Grudnia.* W Wilnie, u Leona Mamonicza Typographa Krola J. M. Roku 1614.

64 PETRAUSKIENĖ, Irena. *Valdovų XVI–XVIII a. privilegijos*, p. 45.

vieną karaliaus ir didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro (1586 m.), kitos dvi – Zigmanto Vazos (1590 ir 1606 m.).

Kaip žinoma, Vilniaus stačiatikių Švč. Trejybės (vėliau – Šv. Dvasios) brolija neturėjo specialios privilegijos steigti spaustuvę. Ji naudojosi dviem – 1589 ir 1592 m. – karaliaus ir didžiojo kunigaikščio Zigmanto Vazos privilegijomis, kuriose buvo patvirtinti 1588 m. brolijos įstatų punktai apie spaustuvės įsteigimą. Žinyne *Drukarze dawnej Polski* teigiama, kad 1603 m. Zigmantas Vaza suteikė trečią privilegiją⁶⁵. Šį teiginį patvirtinančių šaltinių nerasta. Be to, istoriniuose tyrimuose atskleista, kad Vilniaus brolijos padėtis prieš 1603 m. dėl jos priešinimosi bažnytinei unijai buvo gana kebli⁶⁶. Taigi, karalius tuo metu negalėjo palaikyti organizacijos, konfliktuojančios su valdžia. Kas iš tikrųjų yra užfiksuota įvairiuose šaltiniuose – tai 1633 m. Vladislavo IV patvirtinanti senas brolijos teises privilegija, kuri laikoma trečia brolijos privilegija.

Išsamiau patikslinti reikia klausimą apie valdovų privilegijas, suteiktas Supraslės bazilijonų vienuolyno spaustuvei. Tyrinėtojai žino tik dvi tokias privilegijas – 1712 ir 1790 metų⁶⁷. Dėl 1790 m. privilegijos nekyla jokių abejonių, nes yra išlikęs jos tekstas⁶⁸. Tačiau neaišku dėl privilegijos, kuri buvo suteikta apie 1712 m. Pažymėtina, kad 1790 m. Stanislovo Augusto privilegijoje, patvirtinusioje Supraslės vienuolyno spaustuvės teisę užsiimti spauda, rašoma, jog spaustuvė anksčiau neturėjo jokių privilegijų⁶⁹. Nenustatytos valdovo privilegijos pėdsakas aptinkamas 1713 m. Tikėjimo propagandos kongregacijos dekrete, patvirtinusiame Supraslės spaustuvės leidimą spausdinti knygas. Dekrete nurodomas karaliaus leidimas⁷⁰ ir net užrašyta, kokiomis kalbomis (lotynų, lenkų bei rusėnų) leista spausdinti knygas, tačiau konkretus dokumento turinys ir pobūdis nėra aiškūs, nors jis turėjo būti išduotas maždaug tuo laiku. Taip pat Supraslės vienuolyno bazilijonas Varnava Svidnickis 1721 m. teigė nuncijui, kad spaustuvė įsteigta karaliaus leidimu⁷¹, bet konkretaus dokumento neparodė. Taigi, Supraslės spaustuvės privilegija, suteikta apie 1712 m., įtraukta į LDK privilegijų sąrašą nekonkretinant jos rūšies.

1712–1721 m. Supraslės spaustuvėje buvo leidžiamas Prūsijos astrologo Jano Retzeno kalendorius, turintis formulę *Cum gratia et privilegio S. R. Maiestatis* antraštiniame lape⁷². Tai vienintelis Supraslės spaustuvės leidinys su tokia licencija, išskyrus vieną knygą, kurios autorius buvo pats metropolitas Leonas Kiška⁷³. Todėl galima prielaida, kad J. Retzenas turėjo specialią karaliaus privilegiją-licenciją spausdinti kalendorių galbūt Supraslės spaustuvėje. Šiaip ar taip, formulės pakartojimas keliose kalendoriaus laidose gana aiškiai pagrindžia licencijos egzistavimą ir leidžia įtraukti J. Retzeno vardą į LDK spaustuvių privilegijų sąrašą.

Į LDK spaustuvių privilegijų sąrašą nuspręsta įtraukti XVIII a. licenciją Vilniaus akademijos spaustuvei spausdinti Manuelio Alvareso lotynų kalbos gramatiką *De institutione grammatica libri tres*⁷⁴. Vilniaus akademijos spaustuvės bibliografijoje iš viso suskaičiuota 20 šios gramatikos laidų, išspausdintų nuo 1739 iki 1793 metų⁷⁵. Šiandien Lenkijos elektroninių bibliotekų kataloguose užfiksuotos dar dvi į bibliografiją neįtrauktos laidos – 1726 ir 1757 metų⁷⁶, ir ši informacija dar gali būti pildoma. Nors tik dalies gramatikų antraštinių lapų duomenis pavyko patikrinti, galima daryti prielaidą, kad visos (arba beveik visos) laidos, pradėdant nuo 1726 m.⁷⁷, buvo spausdinamos su formule *Cum gratia et privilegio S. R. Maiestatis*. Kol neatsiras tikslesnių ir daugiau duomenų, šios privilegijos-licencijos suteikimo data laikomi 1726 metai.

Istoriografijoje teigiama, kad Vilniaus pranciškonų spaustuvė du kartus gavo LDK valdovų privilegiją – 1670 ir 1754 metais⁷⁸. Taip pat nepagrindžiant

65 *Drukarze dawnej Polski*, s. 154.

66 SHCHERBITSKII, Osip Vasil'evich. *Vilenskii Svjato-Troitskii monastyr'*. Vil'na, 1885, s. 34, 37–38; BARONAS, Darius. Stačiatikių Šv. Dvasios brolijos įsteigimas Vilniuje 1584–1633 m. Iš *Religinės bendrijos Lietuvos istorijoje: gyvenimas ir tapatybė*. Vilnius, 2012, p. 71–72.

67 Nikolai (Dalmatov). *Suprasl'skii Blagoveshchenskii monastyr'*: istoriko-statisticheskoe opisanie. Sankt-Peterburg, 1892, s. 219–220, 328–330;

NIKALAEU, Mikalai Viktoravich. *Gistoryya belaruskai knigi*. T. 1, s. 355–356; CUBRZYŃSKA-LEONARCZYK, Maria. *Dziedzictwo Unii Brzeskiej: z dziejów oficyny wydawniczej OO Bazylianów w Suprasłu (1695–1803)*. Białystok, 2007, s. 18, 54.

68 Paskelbta: ASDSZR, t. 9, № 118, s. 393–394; Pakartotiniai: CUBRZYŃSKA-LEONARCZYK, Maria. *Dziedzictwo Unii Brzeskiej*, s. 56.

69 ...dotąd przywilejem od najjaśniejszych poprzędników naszym nie są zaszczytzeni (ASDSZR, t. 9, № 118).

70 ...a rege Poloniae obtentae, typographiam in monasterio Suprasliensi, pro lingua latina, polona et ruthena erigendi (ASDSZR, t. 9, № 98, s. 317); Nikolai (Dalmatov). *Suprasl'skii Blagoveshchenskii monastyr'*, s. 219–220.

71 ...cum consensu sacrae regiae maiestatis (ASDSZR, t. 9, № 99, s. 318–319); Nikolai (Dalmatov). *Suprasl'skii Blagoveshchenskii monastyr'*, s. 220.

72 CUBRZYŃSKA-LEONARCZYK, Maria. *Katalog druków supraskich*. Warszawa, 1996, nr. 4a, 8, 22, 28, 41, 44. (Toliau – *Katalog druków supraskich*).

73 *Katalog druków supraskich*, nr. 5.

74 ALVARES, Manuel. *De institutione grammatica libri tres*. Ed. recens correcta. Vilnae: Tipis S. R. M. Acad. S. I. 1739.

75 ČEPIENĖ, Konstancija; PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai*, nr. 1088–1107.

76 ALVARES, Manuel. *De institutione grammatica libri tres*. Vilnae: typis Universitatis Societatis Jesu, 1726 (Biblioteka Narodowa, XVIII.1.2482, prieiga per internetą: <http://alpha.bn.org.pl>);

ALVARES, Manuel. *De Institutione Grammatica...* Vilnae: typis Acad. Soc. Jesu, 1757 [skaitmeninė kopija] (Biblioteka Instytutu Badań Literackich PAN, XVIII.1.400 b adl. Prieiga per internetą: <http://rcin.org.pl/dlibra/publication/16305>).

77 Informaciją apie šios laidos antraštinio lapo licenciją suteikė dr. Fryderyk Rozen.

78 ABRAMOWICZ, Ludwik Karol. *Cztery wieki drukarstwa w Wilnie*, s. 80; *Drukarze dawnej Polski*, s. 91; *Knygotyra: enciklopedinis žodynas*. Vilnius, 1997, s. 297–298; NIKALAEU, Mikalai Viktoravich. *Gistoryya belaruskai knigi*. T. 1, s. 330; Pranciškonų spaustuvė. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 18. Vilnius, 2010, p. 717.

šaltiniais tvirtinama, jog 1754 m. privilegija suteikė pranciškonams karališkosios spaustuvės prieskyrą⁷⁹. Šio straipsnio priede skelbiamas pranciškonų spaustuvės privilegijos nuorašas, datuotas 1752 m. gruodžio 5 d.⁸⁰, aptiktas Lietuvos Metrikoje (žr. 2 priedą). Ši privilegija ne tik patikslina privilegijos, kuri suteikia karališkosios spaustuvės prieskyrą, tikrąją datą, bet ir leidžia teigti, kad 1754 m. privilegijos apskritai nebuvo. Iš 1752 m. privilegijos teksto matyti, kad Augustas III patvirtina senąją 1670 m. gruodžio 23 d. LDK valdovo Mykolo Višnioveckio privilegiją. Tekste išsamiai atskleidžiamas pranciškonų Mykolo Džusio ir Felikso Towmianskio vaidmuo įkuriant spaustuvię.

Iki šiol bazilijonų knygos istorijos tyrimuose kartojamas L. Abramowicziaus teiginys, kad Vilniaus bazilijonų vienuolyno spaustuviė neturėjo XVIII a. privilegijos ir neteisėtai naudojosi *Jo karališkosios didenybės* spaustuvės prieskyra⁸¹. Kiti tyrinėtojai užsimena, kad tokia privilegija tikrai buvo. Anot I. Petrauskienės, 1768 m. Stanislovas Augustas suteikė Vilniaus bazilijonams privilegiją, leidusią naudotis karališkosios spaustuvės vardu⁸². Dar apie vieną privilegiją, susijusią su Vilniaus bazilijonais, pateikia informacijos Baltarusijos tyrėjos L. Chmialnickaja ir I. Abramava. Anot L. Chmialnickajos, 1768 m. *Vitebsko bazilijonams buvo suteikta privilegija perkelti spaustuvię iš Vilniaus į Vitebską*⁸³. Šios privilegijos vertimą į baltarusių kalbą paskelbė I. Abramava⁸⁴. Iš tiesų L. Chmialnickaja ir I. Petrauskienė kalba apie tą pačią privilegiją, tik skirtingai nurodo jos adresatą. Kadangi nuo pastarojo priklauso, kokiai institucijai priskirtina 1768 m. privilegija, tad reikia išsamiau aptarti jos turinį. 1768 m. lapkričio 9 d. valdovo privilegija suteikė teisę bazilijonų ordinui perkelti Vilniaus bazilijonų spaustuvię į Vitebską, nes ten buvo pakankamai materialinių išteklių spaudos darbams⁸⁵. Tuo metu Vitebske veikė turtingas bazilijonų vienuolynas su teologijos studijomis⁸⁶ ir kolegijos tipo parapijiečių mokykla⁸⁷. Greičiausiai dėl spaustuvės perkėlimo tikėtasi aprūpinti bazilijonų studijas ir miestiečiams skirtą kolegiją mokymo literatūra. Stanislovas Augustas taip pat leido, atsirdus poreikiui, grąžinti spaustuvię atgal į Vilnių, kad tik ji nebūtų padalinta į dvi dalis. Būtent šia privilegija LDK valdovas suteikė karališkosios spaustuvės prieskyrą ir būsimai Vitebsko spaustuvei, ir senajai Vilniaus spaustuvei. Kitaip klostantis tolesniems įvykiams, Vilniaus bazilijonų spaustuviė taip ir nebuvo perkelta į Vitebską, o veikė Vilniuje be pertraukos iki paskutinio LDK padalijimo. Viena iš privilegijos nevykdymo priežasčių buvo permainos LDK politiniame gyvenime: 1768 m. Rusijos kariuomenė jau buvo LDK teritorijoje, o 1772 m. įvyko pirmasis šalies padalijimas ir Vitebskas atsidūrė Rusijos imperijos sudėtyje.

Grįžtant prie klausimo dėl 1768 m. privilegijos gavėjo, krinta į akis, kad privilegijos tekste jis suformuluotas labai apibendrintai – *Lietuvos provincijos tėvai*

vienuoliai bazilijonai (Religiosi Patres Basiliani Provinciae Lithuaniae). Tai reiškia, kad apie spaustuvės perkėlimą galvojo ne Vilniaus ir Vitebsko bazilijonų vienuolynai, bet Lietuvos bazilijonų provincijos vyresnybė (provincijolai). XVIII a. Lietuvos provincijolai buvo Vilniaus bazilijonų spaustuvės fondatoriai ir tvarkytojai⁸⁸ ir jie sprendė jos likimą. Stokojant naujų šaltinių, kurie įvardytą konkrečius spaustuvės perkėlimo iniciatorius, nuspręsta 1768 m. privilegiją priskirti Vilniaus bazilijonų vienuolynui. Šis sprendimas grindžiamas dviem aplinkybėmis: pirma, spaustuvė taip ir nebuvo iškelta iš Vilniaus ir, antra, privilegijos tekste buvo išvardyti visi teisės aktai, kuriais grindžiama teisinė Vilniaus bazilijonų spaustuvės padėtis ankstesniais veiklos laikotarpiais.

1768 m. Vilniaus bazilijonų spaustuvės privilegija tiksliai įvardijo, kiek per XVII–XVIII a. Vilniaus bazilijonų spaustuvė buvo gavusi privilegijų. Konkrečiai ji rėmėsi dviem 1589 ir 1592 m. Vilniaus Švč. Trejybės brolijos privilegijomis bei keturiomis privilegijomis, suteiktomis specialiai Vilniaus bazilijonų vienuolynui 1633, 1661, 1702 ir 1767 m. Be to, į 1661 m. birželio 3 d. privilegiją yra įtraukta 1595 m. rugpjūčio 2 d. Zigmanto Vazos privilegija, suteikta stačiatikių dvasininkams ir vienuoliams, siekiantiems unijos su Romos katalikų bažnyčia, joje taip pat yra minimas leidimas spausdinti knygas⁸⁹. Didelis valdovų privilegijų skaičius parodo gana aukštą Vilniaus bazilijonų vienuolyno padėtį valstybėje. Nors beveik visos šios privilegijos buvo užfiksuotos 1768 m. spaustuvės privilegijoje, jos neįtrauktos į LDK privilegijų sąrašą dėl to, kad jų suteikimas ne visuomet sutapo su spaustuvės veikla arba ne visose privilegijose paminėti

79 *Drukarze dawnej Polski*, s. 91.

80 *Confirmatio privilegii super typographiam conventui Vilnensi religiosorum patrum Franciscanorum servientis*. 1752. LVIA, LM (mikrofilmų kolekcija iš RVSAA, f. 389), kn. 181, lap. 33–35. Taip pat apie šią privilegiją žr. PETRAUSKIENĖ, Irena. Valdovų XVI–XVIII a. privilegijos, p. 49.

81 ABRAMOWICZ, Ludwik Karol. *Cztery wieki drukarstwa w Wilnie*, s. 76; *Drukarze dawnej Polski*, s. 42; PIDŁYPCZAK-MAJEROWICZ, Maria. *Bazylianie w Koronie i na Litwie: szkoły i książki w działalności zakonu*. Warszawa, Wrocław, 1986, s. 60; GETKA, Joanna. *Polskojęzyczne druki bazylikańskie (XVIII wiek)*. Warszawa, 2013, s. 36.

82 PETRAUSKIENĖ, Irena. Valdovų XVI–XVIII a. privilegijos, p. 48.

83 KHYMAL'NITSKAYA, Lyudmila. Z gistoryi Vitsebskaga bazyly'janskaga klyashtara. In *Gis-*

tarychna-arkhealagichny zbornik. Minsk, 1994, no. 4, s. 209.

84 ABRAMAVA, Ina. Gramata Stanislava Augusta bazyly'yanam Litouskai pravintsyi 1768 goda. In *Vitsebski sshytak: gistorychny navukova-papulyarny chasopis*. Vitsebsk, 1996. Vyp. 2, s. 70–71.

85 *Privilegium religiosi patribus basilianis provinciae Lithuaniae transferendi Typographiam Vilnae Vitescum confertur*. 1768. LVIA, LM (mikrofilmų kolekcija iš RVSAA, f. 389), kn. 185, lap. 325–326 (žr. 2 priedą).

86 PIDŁYPCZAK-MAJEROWICZ, Maria. *Bazylianie w Koronie i na Litwie*, s. 34.

87 Ten pat, p. 38.

88 Teiginys paremtas straipsnio autorės disertacijos tyrimui sukauptais duomenimis.

89 *Opisanie rukopisnogo otdeleniya Vilenskoj publichnoj biblioteki*. Vyp. 4. Vil'na, 1903. № 33.

žodžiai, susiję su spauda (*spaustuvė, leidyba, knyga* ir pan.)⁹⁰. 1768 m. privilegija nepatvirtina ir informacijos, kad būta 1611 m. Vilniaus bazilijonų spaustuvės privilegijos, apie kurią 1804 m. pranešė Vilniaus švietimo apygardos globėjas kunigaikštis A. Čartoriskis⁹¹. Baigiant Vilniaus bazilijonų spaustuvės privilegijų aptarimą, tenka pridurti, kad 1768 m. privilegija neišsprendžia L. Abramowicziaus iškelto klausimo, dėl kokios gi priežasties Vilniaus bazilijonai naudojami dar prieš 1768 m. *Jo karališkosios didenybės* prieskyra⁹². Apskritai, karališkosios spaustuvės prieskyra Vilniaus bazilijonų spaustuvės knygų antraštiniuose lapuose randama 1760–1785 m. laikotarpiu. Kol kas nepavyko surasti paaiškinimo, kaip ši prieskyra galėjo atsirasti be privilegijos ir kodėl ji dingo iš antraštinių lapų po 1785 metų.

Į LDK spaustuvių privilegijų sąrašą įeina 1768 m. balandžio 18 d. privilegija, Stanislovo Augusto suteikta Varšuvoje vyskupui Georgijui Koniskiui. Privilegija buvo paskelbta dar XIX a. pirmoje pusėje⁹³, tačiau viename vėlesniame darbe ji buvo klaidingai datuota 1765 m.⁹⁴, todėl tyrėjai pradėjo dvejoti dėl tikslios datos nustatymo⁹⁵. Privilegijos nuorašas iš Lietuvos Metrikos patvirtina, kad privilegija buvo suteikta būtent 1768 metais⁹⁶.

Politiniai visuomeniniai įvykiai lėmė, kad, nepaisant valdovo privilegijos, G. Koniskio spaustuvė taip ir nepradėjo veikti. LDK istorijoje žinomas priešingas atvejis, kai įsteigta spaustuvė veikė ir naudojosi karališkosios spaustuvės prieskyra, nors privilegijos ir neturėjo. 1775 m. knygas pradėjo leisti Gardino spaustuvė, kurios įranga buvo perkelta iš Vilniaus akademijos spaustuvės, priklausiusios tais metais LDK išdininkui, Gardino seniūnui A. Tyzenhauzui⁹⁷. Gardino spaustuvės veiklos pradžią pakankamai išsamiai išanalizavo J. Łojekas, tačiau privilegijos klausimas buvo interpretuojamas priešingai. J. Łojekas, dirbęs su Tyzenhauzų archyvu, privilegijos nerado, nors panašius dokumentus minėjo kitiems asmenims⁹⁸. Skirtingai nuo jo, po I. Počinskajos 1994 m. publikacijos kai kuriuose straipsniuose kartojama, kad 1774 m. A. Tyzenhauzas gavo privilegiją steigti Gardino spaustuvę⁹⁹. I. Počinskaja konstatavo šį faktą remdamasi Valstybinio (dabar – Nacionalinio) Baltarusijos istorijos archyvo dokumentu iš mikrofilmų kolekcijos¹⁰⁰. Peržiūrėjus dokumentą¹⁰¹ nustatyta, kad tai tikrai yra privilegija kunigui Karoliui Malinovskiui, bet ji nepatvirtinta valdovo (nėra parašo ir mėnesio bei dienos nuorodos)¹⁰². 1775 m. asmeniniai A. Tyzenhauzo užrašai taip pat liudija, kad 1774 m. privilegijos nebuvo. Jis rašė: *O kad mažas iš knygų pelnas dėl daugelio aplinkui konkuruojančių spaustuvių, tam čia yra priemonė: išsirūpinti privilegiją, kad išimtinai tik Gardine būtų spausdinama lenkiški ir lotyniški elementoriai, taip pat visokios maldaknygės, ir tai visai Lietuvai.*¹⁰³ Antra vertus, A. Tyzenhauzo archyve išliko dvi nepasirašytos spaus-

tuvių privilegijos, kurias jis turėjo perduoti karaliui nuo Gardino žydų ir Karolio Malinovskio¹⁰⁴. Išdininkas pasistengė, kad privilegijos nebūtų pasirašytos, nes buvo suinteresuotas apginti savo spaustuvės interesus¹⁰⁵. Manytina, kad LDK istorijoje galėjo būti ir daugiau spaustuvių privilegijų, kurios nebuvo pasirašytos susikirtus magnatų interesams. O priežastis, dėl kurios pats A. Tyzenhauzas negavo privilegijos, anot. J. Łojeko, paaiškinama spaustuvės priklausomybe valstybei, nors išdininkas ir naudojosi jos pajamomis¹⁰⁶. Neatsitiktinai Gardino leidinių antraštėse buvo nurodytas valstybinis spaustuvės pobūdis: *J. K. D. izdo spaustuvė (Drukarnia Skarbowa J. K. Mci)*, *J. K. D. dvaro spaustuvė (Drukarnia Nadworna J. K. Mci)*¹⁰⁷.

Trumpai turi būti paminėta ir privilegija, 1793 m. tariamai suteikta spaustuvininkui Janui Jasińskiui, veikusiam XVIII a. paskutiniame dešimtmetyje Vilniuje bei Gardine¹⁰⁸. Apie ją randama žinių tik viename dokumente – 1804 m. Vilniaus švietimo apygardos globėjo kunigaikščio A. Čartoriskio ataskaitoje

90 AVAK, t. 9, № 21.

91 *Sbornik materialov dlya istorii prosveshcheniya v Rossii, izvlechennykh iz Arkhiva Ministerstva narodnago prosveshcheniya*. Sankt-Peterburg, 1897. T. 2, stlb. 132.

92 ABRAMOWICZ, Ludwik Karol. *Cztery wieki drukarstwa w Wilnie*, s. 76.

93 *Belorusskii arkhiv drevnikh gramot*. Chast' I. [Protoierei Grigorovich, I. I.]. Moskva, 1824, № 57, s. 143–144.

94 ZAŁĘSKI, Stanisław. *Jezuici w Polsce*. T. 4, cz. IV, Kraków, 1905, s. 1564.

95 *Drukarze dawnej Polski*, s. 55.

96 *Przywilej na przeniesienie szkół y wybudowanie czyli wymurowanie ich na cmentarzu S. Mikolaja na przedmiesciu w Mohylowie y zalozenia Typografii tamże wielebnemu Jerzemu Koniskiemu biskupowi Białoruskiemu Ritus graeci non uniti dany*. 1768. LVIA, LM (mikrofilmų kolekcija iš RVSA, f. 389), kn. 185, lap. 277–278.

97 *Drukarze dawnej Polski*, s. 37, 101.

98 ŁOJEK, Jerzy. „Gazeta Grodzieńska“ 1776–1783. *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, 1966, 5/2, s. 11, 13–14.

99 POCHINSKAYA, Irina Viktorovna. *Starobryadcheskoe knigopechatanie XVIII–pervoi chetverti XIX vekov*. Ekaterinburg, 1994, s. 43;

KIREEVA, Galina Vladimirovna. Grodnenskie izdaniya XVIII veka: k sozdaniyu natsional'noi retrospektivnoi bibliografii Belarusi. *Zdabytki*, (Minsk), 2002, Vyp. 5, s. 35; ŽAŠINAITĖ-GEDMINIENĖ, Jurgita. Lietuviškos sąmonės neidentifikuotas LDK miestas: Antano Tyzenhauzo laikų Gardinas. *Senoji Lietuvos literatūra*, 2010, kn. 29, p. 154.

100 POCHINSKAYA, Irina Viktorovna. *Starobryadcheskoe knigopechatanie*, s. 79, snoska 192: TSGIA Belorussii, MKF-5, Op. 2, D. 211, l. 22–22ob.

101 Autorė dėkoja Dzianisui Liseičikovui už suteiktą galimybę susipažinti su dokumentu.

102 *Privilegium pro nova Thypographia Grodnae erigenda Venerabili Carolo Malinowski confertur*.

1774. NGAB, KMF-5, vop. 2, spr. 211, l. 22a.

103 PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai*, nr. 186, p. 324 (vertimas).

104 ŁOJEK, Jerzy. „Gazeta Grodzieńska“, s. 11, 13–14.

105 Dėl šios priežasties K. Malinowkis sutiko dirbti A. Tyzenhauzo spaustuvės prefektu. Žr. ŁOJEK, Jerzy. „Gazeta Grodzieńska“, s. 13–14.

106 Ten pat, p. 11.

107 *Drukarze dawnej Polski*, s. 102.

108 Ten pat, p. 100.

švietimo ministrui apie Vilniaus apygardos spaustuves¹⁰⁹. Žvelgiant iš šių dienų perspektyvos, A. Čartoriskio ataskaitoje daug netikslumų ir neatitikimų, todėl ja remtis netikslinga. J. Jasińskiego privilegijos klausimą sunkina ir tai, kad jo knygos be tikslių leidimo duomenų. Dėl šių priežasčių J. Jasińskiis neįtrauktas į LDK privilegijų sąrašą.

LDK SPAUSTUVIŲ PRIVILEGIJŲ YPATYBĖS

Remiantis surinktais duomenimis ir šaltinių analize, iš viso nustatytos 37 LDK spaustuvių privilegijos, suteiktos LDK valdovų 1569–1793 metais¹¹⁰. Siekiant atskleisti bendras jų savybes, analizei buvo pasirinkti keli kiekybiniai ir kokybiniai aspektai, tai yra – privilegijų suteikimo dinamika, teikėjai, gavėjai, privilegijų rūšių klasifikavimas, bausmės ir kalbos, kuriomis leidžiama spausdinti.

LDK SPAUSTUVIŲ PRIVILEGIJŲ SUTEIKIMO DINAMIKA XVI–XVIII A.

Surinkti duomenys rodo, kad XVI–XVIII a. privilegijų suteikimas kito. XVI a. LDK veikė 21 spaustuvė¹¹¹. Dauguma jų gyvavo gana trumpai arba buvo susijusios tik su vienu spaustuviniu, dažnai keitusiu darbo vieta. Iš viso XVI a. buvo išduotos 6 privilegijos, bet jos apėmė tik paskutinių keturių dešimtmečių laikotarpį (nuo 1569 iki 1599 m.). XVII a. pastebima privilegijų suteikimo mažėjimo tendencija. Kaip žinoma, XVII amžius LDK istorijoje buvo vienas sunkiausių laikotarpių. Sekinantys karai, sukilimai, epidemijos turėjo įtakos kultūros raidai. Tai buvo svarbi priežastis, dėl kurios sumažėjo spaustuvių skaičius (iš viso XVII a. veikė apie 16 spaustuvių¹¹²) ir spaudos apimtys. Todėl XVII a. privilegijų suteikta mažiau: nuo 1600 iki 1699 m. LDK karaliai pasirašė 9 privilegijas. XVIII a. LDK spaustuvių skaičius dar labiau sumažėjo: nuo 1700 iki 1795 m. jos teritorijoje veikė 12 spaustuvių¹¹³. Tačiau privilegijų išduota daugiau nei XVI ir XVII a. – iš viso 22.

Ne visoms LDK spaustuvėms galiojo privilegijos. Daugiausia atvejų, kai spaustuvės veikė be privilegijų, buvo XVI a. antroje pusėje ir XVII a. pirmoje pusėje. Dažniausiai tai buvo spaustuvės, globojamos ir prižiūrimos LDK didikų. Pavyzdžiui, 1553 m. kunigaikštis Mikalojus Radvila Juodasis protestantų raštams spausdinti įsteigė Brastoje spaustuvę, kurios veikla truko iki 1567 metų. LDK etmonas Grigorijus Chodkevičius išlaikė 1568–1570 m. spaustuvę Zabludovo dvare. Apie 1611 m. kunigaikštis Bogdanas Oginskis Vievyje įsteigė ir globojo spaustuvę, kuri veikė dar ir po jo mirties. 1651–1655 m. kunigaikštis Jo-

nušas Radvila globojo Kėdainių spaustuve, kurioje buvo leidžiami protestantų kūriniai. Valdovo privilegijos taip pat neturėjo ir Kuteino stačiatikių Viešpaties Apreiškimo vienuolyno spaustuvė, veikusi 1631–1654 m. magnato Bogdano Stetkevičiaus parama ir lėšomis. XVIII a. situacija keitėsi – visos LDK spaustuvės stengėsi gauti valdovo privilegiją, net jeigu tai ir buvo asmeninės magnatų iniciatyvos. O tos kelios spaustuvės, kurios XVIII a. neturėjo privilegijų, buvo trumpalaikės ir išleisdavo vos po kelias knygas. Tai Minsko bazilijonų bei Slanimo dominikonų vienuolynų ir Pinsko jėzuitų kolegijos spaustuvės¹¹⁴.

LDK SPAUSTUVIŲ PRIVILEGIJŲ TEIKĖJAI

Didžiausias išduodamų privilegijų skaičius sutapo su Augusto III (1734–1763) ir Stanislovo Augusto (1764–1795) valdymo laikotarpiais. Augustas III per 29 valdymo metus suteikė LDK spaustuvėms 10 privilegijų. Stanislovas Augustas buvo LDK valdovu 31 metus ir per visą šį laikotarpį suteikė 7 privilegijas. Taip pat reikia pažymėti trumpą XVII a. karaliaus Mykolo Kaributo Višnioveckio (1669–1673) valdymo laikotarpį: jis per 4 metus spėjo suteikti dvi spaustuvių privilegijas. Tarp valdovų, skyrusių spaustuvių privilegijoms mažiau dėmesio, buvo karaliai Zigmantas Vaza (1587–1632) ir Augustas II (1697–1704, 1709–1733). LDK istorijoje Zigmantas Vaza išsiskiria kaip ilgiausiai valdęs valdovas. Per 41 valdymo metus jis suteikė 6 privilegijas, nors tai buvo laikai, kai veikė gana daug spaustuvių, kurios savo veiklą pradėjo XVI a. pabaigoje. Augustas II per 31 valdymo metus suteikė tik 5 spaustuvių privilegijas. Tarp LDK valdovų buvo ir tokių, kurie nesuteikė nė vienos spaustuvių privilegijos: tai Jonas Kazimieras Vaza (1648–1668)¹¹⁵, kurio valdymo laikotarpis sutapo su Maskvos ir Švedijos karais, ir Stanislovas Leščinskis (1704–1709, 1733–1734).

LDK SPAUSTUVIŲ PRIVILEGIJŲ GAVĖJAI

XVI–XVIII a. LDK spaustuvių savininkais buvo privatūs asmenys ir institucijos. Dauguma spaustuvių privilegijų buvo suteikta institucijų spaustuvėms (27 privilegijos, t. y. 75 proc.). Spaustuvės priklausė įvairioms institu-

109 *Sbornik materialov dlya istorii prosveshcheniya v Rossii*, stlb. 133.

110 Žr. 1 priedą.

111 *Drukarze dawnej Polski*, s. 5–6.

112 Ten pat.

113 Ten pat.

114 MAL'DZIS, Adam. *Knigadrukavanne Belarusi u XVIII stagoddzi*, s. 133–134.

115 1661 m. Jonas Kazimieras Vaza suteikė Vilniaus bazilijonų vienuolynui privilegiją, patvirtinusią senąją privilegiją, tačiau nepaminėjo nei spaustuvės, nei knygų.

cijoms, kurios skirstomos į kelias grupes: aukštoji mokykla (Vilniaus jėzuitų akademija), religinės miestiečių organizacijos (brolijos) ir vienuolynai (katalikų, unitų ir stačiatikių). Vilniaus akademijos spaustuvė pirmą privilegiją gavo 1619 m., daug vėliau nei kitos LDK spaustuvės, tačiau būtent ši spaustuvė dominavo LDK knygų rinkoje XVII–XVIII a. Iki šiandien tiksliai nustatyta 13 akademijos spaustuvės privilegijų ir tas skaičius gali būti dar didesnis¹¹⁶.

Kitų LDK institucijų spaustuvės turėjo po vieną, dvi ar tris privilegijas. Vienas LDK kultūros savitumų buvo aktyvi šviečiamoji miestiečių rusėnų brolijų veikla. Spaustuvių privilegijas gavo trys LDK miestiečių brolijos – Vilniaus (3 privilegijos), Minsko (2 privilegijos) ir Mogiliavo (2 privilegijos). Vilniaus brolija buvo vyriausia iš visų LDK brolijų, turėjusi ypatingą autonomijos teisę. Bet XVII a. viduryje jos veikla sumenko, taip pat brolijos spaustuvė beveik nustojo veikusi. Paskutinė Vilniaus brolijos spaustuvės privilegija buvo išduota 1633 m. ir vėliau ji nebuvo atnaujinta. Minsko miestiečių brolijai, nepaisant dviejų karališkų privilegijų, suteiktų XVII ir XVIII a., taip ir nepavyko organizuoti spaustuvės.

Iš keturių vienuolynų spaustuvių, turėjusių privilegijas (Vilniaus bazilijonų, Vilniaus pranciškonų, Vilniaus pijorų ir Supraslės bazilijonų vienuolynų), tik viena buvo už LDK sostinės ribų. Vilniaus pijorų spaustuvė pirmą privilegiją gavo 1754 m., tačiau iš karto išsiskyrė iš kitų vienuolynų spaustuvių, nes tais pačiais metais gavo išskirtinę teisę spausdinti istorinių dokumentų rinkinį *Codex diplomaticus*. Tai buvo retas atvejis, nes įprastai vienuolynai gaudavo privilegijas tik bendrai spausdinimo veiklai.

Iš spaustuvių privilegijų apie 25 proc. (iš viso 9) sudarė privilegijos, suteiktos privatiems asmenims. Jiems privilegijos buvo suteikiamos tik XVI ir XVIII a. Pažymėtina, kad tai buvo skirtingos socialinės padėties žmonės: Kiprijonas Bazilikas – leidėjas ir spaustuvininkas, Kuzma ir Lukas Mamoničiai – pirmiausia jie buvo pirkliai, leidėjai, o vėliau Vilniaus miesto valdininkai, Leonas Mamoničius – spaustuvininkas, Leonas Sapiega ir Mykolas Radvila – didikai, Janas Retzenas – astrologas, Georgijus Koniskis – bažnyčios veikėjas, Martynas Počobutas – mokslininkas, Baruchas Rommas – žydų pirklys. Tai liudija skirtingų visuomenės grupių iniciatyvas plėtojant LDK spaudą. Iš kitos pusės, krinta į akis, kad profesionalai spaustuvininkai nesudarė didesnės grupės tarp visų gavėjų.

LDK SPAUSTUVIŲ PRIVILEGIJŲ KLASIFIKAVIMAS

Remiantis M. Judos ir kitų tyrinėtojų spaustuvių privilegijų klasifikavimu (žr. skyrių „Pagrindinės spaustuvių privilegijų rūšys“), taip pat atsi-

žvelgiant į sukauptų duomenų savybes visos LDK spaustuvių privilegijos skirstomos į leidybines privilegijas, privilegijas steigti spaustuve, patvirtinančias privilegijas ir įvairaus turinio privilegijas.

Tarp LDK spaustuvių privilegijų dominuoja *leidybinės privilegijos* (iš viso 13 privilegijų, 35 proc.). Pirmos trys XVI a. LDK privilegijos – K. Bazilikui, Mamoničiams ir L. Sapiegai – priklauso šiai grupei. Leidybinių privilegijų grupėje suteikiami leidimai visai spaustuvės produkcijai. Pavyzdžiui, 1569 m. K. Bazilikas gavo 15 metų monopoliją visiems būsimiems savo leidiniams. Panašią monopoliją, kuri galiojo iki gyvos galvos, 1586 m. gavo Vilniaus pirkliai Mamoničiai visoms slaviškoms knygoms. Nepaisant Mamoničių monopolijos, Vilniaus Švč. Trejybės brolija nuo 1595 m. pradėjo leisti ir slaviškas knygas¹¹⁷. Taigi senoji privilegija negalėjo apginti Mamoničių spaustuvės, todėl privilegiją reikėjo atnaujinti. 1619 m. monopoliją visai produkcijai gavo ir Vilniaus akademijos spaustuvė.

Dalį leidybinių privilegijų sudarė licencijos. Daugiausia LDK licencijų buvo skirta oficialiems leidiniams: LDK kancleriui L. Sapiegai leisti *Lietuvos Statutą* (buvo trys laidos: 1588 m. rusėnų k., 1614 ir 1619 m. lenkų k.), Vilniaus akademijos spaustuvei taip pat leisti *Lietuvos Statutą* lenkų k. (1691 ir 1744 m.). Be to, akademijos spaustuvei buvo suteikta licencija spausdinti konstitucijas ir įstatymus (1717 ir 1745 m.). Dar vienas leidinys, gavęs licenciją, buvo minėtas LDK istorijos dokumentų rinkinys *Codex diplomaticus*, kurį pijorų spaustuvėje leido Motiejus Dogelis. Po trejų metų licencija buvo patvirtinta kita nauja privilegija – tokiu būdu Augustas III stengėsi apginti autorių nuo jėzuitų priešinosi leidybai. 1757 m. akademijos spaustuvei buvo suteikta licencija naujam leidinių tipui – periodikai. Kadangi ja nebuvo pasinaudota, valdovas dar kartą ją patvirtino 1760 m. privilegijoje. Tarp išvardytų privilegijų išsiskiria dvi Vilniaus akademijos licencijos leisti mokomąją literatūrą. Visų pirma, tai buvo licencija Konstantino Sirvydo trijų kalbų (lenkų–lotynų–lietuvių) žodynui, atspausdinta 1642 m. laidoje. Esant nuolatinei paklausai K. Sirvydo žodynas galėjo tapti populiariu perspausdinimų objektu, todėl licencijos tekstas buvo spausdinamas ir vėlesnėse laidoje. Antra, su licencijos formule *Cum gratia et privilegio S. R. Maiestatis* per visą XVIII a. buvo apginama Vilniaus akademijos spaustuvės E. Alvareso lotynų kalbos gramatika.

Kitos dvi privilegijų rūšys – *privilegijos steigti spaustuve* (9 privilegijos, 24 proc.) ir *patvirtinančios privilegijos* (11 privilegijų, 30 proc.), daugiausiai susi-

116 PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvės šaltiniai*, p. 8.

117 Pirmas žinomas leidinys: *Kasdienės maldos*

(*Molitvy povesednevnye*). Vilnius, apie VII.1595.

GOLENCHENKO, Georgii Yakovlevich. Staropечатnye kirillicheskie izdaniya, № 32.

jusios su institucinėmis spaustuvėmis. Tarp privilegijų, leidusių steigti spaustuvę, 3 priklausė brolijoms (nr. 4, 5, 14)¹¹⁸, 3 – vienuolynams (nr. 13, 26, 30). Išimtį sudarė dvi privilegijos, XVIII a. suteiktos privatiems asmenims – 1750 m. Mykolui Radvilai steigti spaustuvę Nesvyžiuje ir 1768 m. vyskupui Georgijui Koniskiui steigti spaustuvę Mogiliaje. Patvirtinančios privilegijos ne tik suteikdavo leidimą spausdinti knygas (nr. 9, 16, 22, 25, 31, 36, 37), bet ir patvirtindavo leidybines monopolijas visai produkcijai (nr. 6, 11), vienam leidiniui (nr. 28) arba leidinio tipui (nr. 7).

Nepatekusios į aptartas rūšis *įvairaus turinio privilegijos* sudarė atskirą grupę (iš viso 4). Dviejų šios grupės privilegijų tekstas nėra žinomas (nr. 17, 35). Taip pat į šią grupę įeina 1768 m. privilegija, leidusi bazilijonų ordinui perkelti Vilniaus bazilijonų spaustuvę į Vitebską, o prireikus gražinti ją atgal. Kita privilegija buvo išduota 1773 m. Martynui Počobutui vadovauti Vilniaus akademijos spaustuvei. Taigi, priklausomai nuo aplinkybių spaustuvių privilegijų turinys galėjo keistis.

BAUSMĖS UŽ LDK SPAUSTUVIŲ PRIVILEGIJŲ PAŽEIDIMĄ

Informacija apie bausmes yra vertinga spaustuvių privilegijų dalis. Bausmė buvo skirta privilegijos-licencijos veiksnumui užtikrinti ir būtina jos teksto dalis. Dažniausiai bausmę sudarė piniginė bauda ir knygų konfiskavimas. Be to, beveik visada būdavo nurodoma, kam atiduodami pinigai ir konfiskuotos knygos. Tokia informacija surasta trylikoje LDK spaustuvių privilegijų. Pirmosios privilegijos, kuriose buvo nurodyta bausmė, buvo suteiktos privatiems XVI a. spaustuvininkams ir leidėjui: 1569 m. K. Baziliko privilegijoje (200 florinų, iš kurių pusė ėjo į valdovo išdą, kita pusė – leidėjui), 1586 m. brolių Mamoničių privilegijoje (500 zlotų buvo atiduota į išdą, o konfiskuotos knygos – spaustuvės savininkams) ir 1588 m. kanclerio Leono Sapiegos privilegijoje. Bausmė už Leono Sapiegos leidybinės privilegijos, kuri susijusi su *Lietuvos Statuto* leidyba, pažeidimą buvo didžiausia LDK spaudos istorijoje ir siekė 5000 florinų. Taip pat L. Sapiegos privilegijoje buvo paskelbta apie knygų konfiskavimą – didesnę jų dalis ėjo į valdovo išdą, o kita – leidėjui.

Kita didelė baudos pinigų suma, randama privilegijose, buvo 1000 auksinų. Būtent taip buvo įvertintas 1691 ir 1744 m. *Lietuvos Statuto* lenkų kalba licencijų, priklausiusių akademijos spaustuvei, pažeidimas (1000 raudonų auksinų), taip pat pažeidimas leidybinių Vilniaus pijorų teisių 1754 ir 1757 m. privilegijose (1000 vengriškų auksinų). Už neteisėtą Vilniaus akademijos spaustuvės

knygų perspausdinimą 1619 ir 1670 m. privilegijose buvo skirta 100 lenkiškų markių bauda. 1745 m. akademijos spaustuvės privilegijoje-licencijoje buvo uždrausta Varšuvoje spausdintus įstatymus įvežti į LDK ir Žemaičių kunigaikštystę, o Vilniaus spaustuvininkams – vežtis Vilniuje išspausdintas knygas į Lenkijos karalystę. Pažeidus privilegiją, kiekviena pusė turėjo sumokėti 300 raudonų auksinų ir papildomai buvo baudžiama konfiskuojant egzempliorius (pusė pinigų ir knygų ėjo į išdą, kita pusė – nukentėjusiesiems). LDK spaudos istorijoje yra žinomas atvejis, kai didelė bauda paskirta ne už perspausdinimą, o už priešinimąsi steigti spaustuvę. Konkrečiai 1701 m. Augusto II privilegijoje buvo paskelbta 1000 lietuviškų kopų bauda, jeigu kas nors būtų kliudęs Mogiliavo stačiatikių brolijai steigti spaustuvę. Tarp kita ko, ši bausmė nelietė tik vietinės katalikų valdžios. Dar viena bauda, atskleidusi kai kurias LDK spaudos istorijos detales, buvo įrašyta Vilniaus akademijos spaustuvės 1766 m. patvirtinančioje privilegijoje – spaustuvės vyresniesiems uždrausta savavališkai, be vietinės valdžios žinios, spausdinti knygas apie tikėjimą ir dorovę. Priešingu atveju jiems grėsė 300 raudonų auksinų bauda (pusė – išdui, pusė – akademijai).

PRIVILEGIJŲ DUOMENYS, KOKIA KALBA LEIDŽIAMA SPAUSDINTI KNYGAS

Kalbų išvardijimas privilegijose padeda suvokti, kokiai skaitytojų auditorijai skiriamos spaustuvės knygos. Iš viso 12 LDK spaustuvių privilegijų (32 proc.) yra informacija apie kalbas, kuriomis numatoma spausdinti knygas (žr. lentelę). Visose privilegijose nurodoma lenkų kalba, išskyrus 1586 m. Mamoničių spaustuvės privilegiją. Ypač didelė kalbų įvairovė išsiskiria rusėniškos LDK spaustuvės. Visose rusėnų spaustuvių (t. y. Mamoničių, brolijų, L. Sapiegos ir Vilniaus bazilijonų) privilegijose buvo įrašyta rusėnų kalba. Kai kurios spaustuvės leido knygas ir graikų kalba (nr. 2, 4, 5, 33), kitos – slaviška, t. y. bažnytine slavų (nr. 2, 4, 5, 7). 1642 m. Vilniaus akademijos spaustuvė paskelbė licenciją trikalbiam lenkų, lotynų ir lietuvių žodynui. Tai pirma LDK privilegija, skirta leidiniui su tekstu lietuvių kalba. 1757 m. akademijos spaustuvės privilegijoje periodikai greta lenkų ir lotynų kalbų figūruoja italų kalba. 1788 m. Baruchui Rommui buvo išduota pirmoji LDK privilegija, leidusi spausdinti knygas žydų kalba. Iš dalies privilegijų kalbų įvairovė atspindėjo LDK daugiakultūriškumą. Tačiau ji skyrėsi nuo kalbų vartosenos kultūriniame gyvenime, kuriame dominavo dvi kalbos – lenkų ir lotynų.

118 Skliaustuose „nr.“ nurodo 1 priedo pozicijas.

IŠVADOS

Šaltinių analizė ir surasti nauji dokumentų leido surinkti duomenis apie XVI–XVIII a. LDK suteiktas privilegijas ir patikslinti ginčytinus klausimus, kurie susiję su spaustuvių privilegijų datavimu ir jų egzistavimu. Remiantis patikslinta informacija, atsirado galimybė pateikti dokumentais pagrįstą LDK spaustuvių privilegijų sąrašą, kurį šiandien sudaro 37 pozicijos, apimančios 1569–1793 metus¹¹⁹. Ilgas laikotarpis leido apčiuopti įvairias reiškinių tendencijas. Penkių privilegijų tekstas nėra žinomas. Nustatyta, kad iš pradžių privilegijos nebuvo privalomos spaustuvės veiklai vykdyti, bet jau XVIII a. visos spaustuvės stengėsi jas įsigyti. Pagrindiniai privilegijų teikėjai ir laiduotojai buvo LDK valdovai. Jų privilegijos apėmė pasaulietinės bei dvasinės literatūros spaudą įvairiose privačiose ir institucinėse spaustuvėse. Dažniausiai privilegijos buvo suteikiamos katalikams, unitams, stačiatikiams. Tyrime atskleistas faktas, kai valdovo privilegija gynė nekatalikiškos bendruomenės pastangas įsteigti spaustuvę. Kalbiniu požiūriu LDK valdovų privilegijose pastebimas palankumas įvairių konfesijų raštijai: be oficialių literatūrinių kalbų, leidžiama spausdinti knygas etnokonfesinių visuomenių kalbomis – rusėnų, lietuvių, žydų. Tai rodo teigiamą valdovų privilegijų poveikį LDK spaudos raidai. Kita vertus, privilegijos sudarydavo sąlygas didesniai vienos spaustuvės pripažinimui. Antai licencijomis ir bausmėmis buvo palaikomos XVII–XVIII a. pirmaujančios Vilniaus akademijos spaustuvės pozicijos. Tokia politika sudarė nevienodas sąlygas kitų spaustuvių raidai. Taip pat nustatyta, kad XVIII a. pasitaikydavo atvejų, kai privilegijos nebūdavo suteikiamos susikirtus privatiems įtakingų magnatų ir spaustuvinių interesams. Manoma, kad tokių atvejų būta ne vieno.

Apibendrinant galima teigti, kad LDK valdovai buvo suinteresuoti privilegijomis susaistyti kuo daugiau spaustuvių. Matyt, privilegijų sistema leido spręsti ne tik kultūrinės, ekonominės, bet ir politinės užduotis. Ši tendencija ypač išryškėjo dviejų paskutinių LDK valdovų – Augusto III ir Stanislovo Augusto – politikoje reguliuojant LDK spaudos raidą. Antra vertus, patys spaustuvinių ir leidėjų siekė gauti vis daugiau privilegijų. Tai reiškia, kad visi privilegijų sistemos dalyviai (teikėjai ir gavėjai) spaudos privilegijose išvelgė veiksmingą spaudos reguliavimo priemonę.

Tyrimo rezultatų palyginimas su duomenimis apie Lenkijos karalystės spaustuvių privilegijas leidžia atskleisti kai kuriuos LDK spaudos istorijos savi-

119 Tikėtina, kad ateityje atsiras naujų istorinių šaltinių, kurie papildys ar pakoreguos šį sąrašą.

tumas. Iki XVIII a. pabaigos LDK buvo suteikta gana daug privilegijų, leidžiančių steigti spaustuve, ir privilegijų, patvirtinančių ankstesnes leidybos teises. Kartu jos sudarė 54 proc. visų LDK spaustuvių privilegijų. Lenkijos karalystėje dominavo leidybinės privilegijos bei licencijos (76,5 proc.)¹²⁰, nes spauda pasiekė tokį raidos lygį, kai tapo aktualu reguliuoti spaustuvininkų, leidėjų ir autorių santykius. LDK iki XVIII a. pabaigos nebuvo deramų sąlygų plisti leidybinėms privilegijoms veikiausiai dėl mažesnio spaustuvių skaičiaus ir menkesnės jų veiklos, palyginti su Lenkija ir kitomis Europos valstybėmis.

Šaltiniai ir literatūra

Nepublikuoti šaltiniai

1. *Confirmatio privilegii super typographiam conventui Vilnensi religiosorum patrum franciscanorum servientis*. 1752. LVIA, Lietuvos Metrika (mikrofilmų kolekcija iš RVSA, f. 389), kn. 181, lap. 33–35.
2. *Privilegium religiosis patribus basilianis provinciae Lithuanae transferendi Typographiam Vilnae Vitebscum confertur*. 1768. LVIA, Lietuvos Metrika (mikrofilmų kolekcija iš RVSA, f. 389), kn. 185, lap. 325–326.
3. *Privilegium pro nova Thyographia Grodnae erigenda Venerabili Carolo Malinowski confertur*. 1774. NGAB, KMF-5, vop. 2, spr. 211, l. 22a.
4. *Przywilej na przeniesienie szkół y wybudowanie czyli wymurowanie ich na cmentarzu S. Mikołaja na przedmiesciu w Mohylowie y założenia Typografii tamże wielebnemu Jerzemu Koniskiemu biskupowi Białoruskiemu Ritus graeci non uniti dany*. 1768. LVIA, Lietuvos Metrika (mikrofilmų kolekcija iš RVSA, f. 389), kn. 185, lap. 277–278.

Publikuoti šaltiniai

1. ABRAMA, Ina. Gramata Stanisława Augusta bazył'yanam Litouskai pravintsyi 1768 goda. In *Vitebski sshytak*: gistorychny navukova-papulyarny chasopis. Vitebsk, 1996. Vyp. 2, s. 70–71.
2. *Akty izdavaemye Vilenskoj arkhiegraficheskoi*

komissiei dlya razbora drevnikh aktov. 39 t. Vil'na, 1865–1915.

3. *Arkheograficheskii sbornik dokumentov, otnosyashchikhsya k istorii severo-zapadnoi Rusi*. 14 t. Vil'na, 1867–1904.
4. *Belorusskii arkhiv drevnikh gramot*. Chast' I. [Protoierei I. I. Grigorovich]. Moskva, 1824. 166 s.
5. *Opisanie rukopisnogo otdeleniya Vilenskoj publichnoi biblioteki*. Vyp. 4. Vil'na, 1903. XXVI, 143 p.
6. PETRAUSKIENĖ, I. Medžiaga apie lietuvių periodikos pradžią. *Knygotyra*, 1973, t. 3 (10), p. 175–177.
7. PETRAUSKIENĖ, Irena. Valdovų XVI–XVIII a. privilegijos – Lietuvos spaudos istorijos šaltinis. *Knygotyra*, 1988, t. 15 (22), 1 sąs., p. 43–51.
8. PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvs šaltiniai, XVI–XIX a.* Vilnius, 1992. 394 p.
9. *Sbornik materialov dlya istorii prosveshcheniya v Rossii, izvlechenykh iz Arkhiva Ministerstva narodnago prosveshcheniya*. Sankt-Peterburg, 1897, t. 2. xxvii, xcvi s., 1160 stlb.
10. *Sobranie drevnikh gramot i aktov gorodov Vil'ny, Kovna, Trok, pravoslavnykh monastyrei, tserkvei i po raznym predmetam*. Ch. 2. Vil'na, 1843. 208 s.
11. WIERZBOWSKI, Teodor. *Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego i biografii pisarzy polskich*. 2 t. Warszawa, 1900–1904.

Senieji leidiniai

12. ALVARES, Manuel. *De institutione grammatica libri tres*. Ed. recens correcta. Vilnae: Typis S. R. M. Acad. S. I. 1739.
13. ALVARES, Manuel. *De institutione grammatica libri tres*. Editio nova correctior. Vilnae: typis Universitatis Societatis Jesu, 1726.
14. ALVARES, Manuel. *De Institutione grammatica...* Vilnae: typis Acad. Soc. Jesu, 1757.
15. *Apostol*. [3-e izd.]. [Vil'na: tip. Mamonichei, posle 1595].
16. *Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*. T. 1. Wilno: Druk. Pijarów, 1758.
17. *Historja o żywocie i znacznych sprawach Jerzego Kastriota*. [Lietuvos Brasta: K. Baziliko spaustu- vė], 1569.
18. *Psaltir' s chasoslovsem*. Vil'na: z drukarni domu Mamonichov, 30 noyab. 1593.
19. RETZEN, Jan. *Kalendarz święta roczne... w sobie zawierający, a na rok... 1713*. W Supraslu: w druk. WW. OO Bazylianów Unitów, [II poł. 1712].
20. SIRVYDAS, Konstantinas. *Dictionarium trium lingvarum*. Vilnae: Typis Academicis Societatis Jesu, 1642.
21. *Statut Wielkiego kniazstwa Litovskiego*. Vil'na: v drukarni domu Mamonichov, 1588.
22. *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego*. Wilno: Druk. Akad. S. J., 1693–[1694].
23. *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego*. Wilno: Druk. Akad. S. J., 1744.
24. *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego*. Wilno: Druk. Akad. S. J., 1744 [i. e. 1780].
25. *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego*. Wilno: Druk. Akad. S. J., 1786.
26. *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego*. Wilno: Druk. Leona Mamonicza, 1614.
27. *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego*. Wilno: Druk. Leona Mamonicza, 1619.

120 JUDA, Maria. *Privilegia typographica Polonorum*, s. 11.

Elektroninės bazės

28. *Biblioteka Instytutu Badań Literackich PAN*: katalog [elektroninis išteklis]. Prieiga per internetą: <<http://katalog.pan.pl/webpac-bin/233biblitEN/wgbroker.exe?new+access+top>>.
 29. *Elektroniczna baza bibliografii Estreicher* (EBBE) [elektroninis išteklis]. Centrum badawcze bibliografii polskiej Estreicherów w uniwersytecie Jagiellońskim; Opracowanie redakcyjne EBBE Waclaw Walecki, S. Siess-Krzyżkowski. Prieiga per internetą: <<http://www.estreicher.uj.edu.pl/home/>>.
 30. *Katalog Główny Biblioteki Narodowej* [elektroninis išteklis]. Prieiga per internetą: <<http://alpha.bn.org.pl/>>.
 31. *Nacionalinė bibliografijos duomenų bankas* [elektroninis išteklis]. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Prieiga per internetą: <<http://nbdb.libis.lt>>.
- Bibliografijos ir katalogai
32. CUBRZYŃSKA-LEONARCZYK, Maria. *Katalog druków supraskich*. Warszawa, 1996. (Prace Działu Zbiorów Specjalnych Biblioteki Narodowej, t. 4). 170 s.
 33. ČEPIENĖ, Konstancija; PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvs leidiniai, 1576–1805*: bibliografija. Vilnius, 1979. 543 p.
 34. GOLENCHENKO, Georgii Yakovlevich. *Staropечатnye kirillicheskie izdaniya XVI–XVIII vekov*. In *Kniga Belorussii, 1517–1917*: svodnyi katalog. Sost. G. Ya. Golenchenko, T. V. Neporozhnaya, T. K. Radevich. Minsk, 1986. 615 s.
 35. GUSEVA, Aleksandra Alekseevna. *Izdaniya kirillovskogo shrifta vtoroi poloviny XVI veka*: svodnyi katalog. V 2-kh kn. Moskva, 2003.
 36. KARATAEV, Ivan Ivanovich. *Opisanie slavjano-russkikh knig, napechatannykh kirillovskimi bukvami, 1491–1730*: vypusk pervyi, s 1491 po

- 1600 g. Sankt-Peterburg, 1878. 260, III s.
37. MILOVIDOV, Aleksandr Ivanovich. *Staropечатnye slavyano-russkie izdaniya, vyshebshie iz zapadno-russkikh tipografiy XVI–XVIII vv.* Moskva, 1908. 27 s.
38. UNDOĻ'SKII, Vukol Mikhailovich. *Ocherk slavyano-russkoi bibliografii, s dopolneniyami A. O. Bychkova i A. E. Viktorova.* Moskva, 1871. iv, 387 s.
- Literatūra
39. ABRAMOWICZ, Ludwik Karol. *Cztery wieki drukarstwa w Wilnie, 1525–1925:* zarys historyczny. Wilno, 1925. 149, [2] s.
40. ALYAB'EVA, Lyudmila. *Literaturnaya professiya v Anglii v XVI–XIX vekakh.* Moskva, 2004. 400 s. (Novoe literaturnoe obozrenie. Nauchnoe prilozhenie. Vypusk XXXVIII).
41. ARMSTRONG, Elizabeth. *Before copyright: the French Book-Privilege System 1498–1526.* Cambridge, 1990. XVII, 317 p.
42. BANDTKE, Jerzy Samuel. *Historia drukarni krakowskich, od zaprowadzenia druków do tego miasta aż do czasów naszych.* Kraków, 1815. [6], 504, [10] s.
43. BARONAS, Darius. Stačiatikių Šv. Dvasios brolijos įsisteigimas Vilniuje 1584–1633 m. Iš *Religinės bendrijos Lietuvos istorijoje:* gyvenimas ir tapatybė. Vilnius, 2012, p. 47–97. (Bažnyčios istorijos studijos, t. 5).
44. BENIS, Artur. Ochrona praw autorskich w dawnej Polsce. In *Pamiętnik słuchaczy Uniwersytetu Jagiellońskiego.* Kraków. 1887, s. 419–503.
45. CUBRZYŃSKA-LEONARCZYK, Maria. *Dziedzictwo Unii Brzeskiej: z dziejów oficyny wydawniczej OO Bazylianów w Supraślu (1695–1803).* Białystok, 2007. 82 s.
46. *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku.* Z. 5: Wielkie Księstwo Litewskie. Opracowali Alodia Kawecka-Gryczowa oraz Krystyna Korotajowa i Wojciech Krajewski. Wrocław; Kraków, 1959. XVIII, 270, [4] s.
47. EISEMANN, Heinrich. *Druck- und Zeitungswesen in Grodno.* Grodno, 1916. 15 S.
48. FEBVRE, Lucien; MARTIN, Henri-Jean. *The Coming of the Book: the Impact of Printing 1450–1800.* 2nd ed. London, 1979. 378 p.
49. GETKA, Joanna. *Polskojęzyczne druki bazylikańskie (XVIII wiek).* Warszawa, 2013. 344 s.
50. GIESEKE, Ludwig. *Die geschichtliche Entwicklung des deutschen Urheberrechts.* Göttingen, 1957. 156 S. (Göttinger rechtswissenschaftliche Studien, 22).
51. GIESEKE, Ludwig. *Vom Privileg zum Urheberrecht: Die Entwicklung des Urheberrechts in Deutschland bis 1845.* Baden-Baden, 1995. XV, 268 S.
52. GLIŚCIŃSKI, K. *Wszystkie prawa zastrzeżone: historia sporów o autorskie prawa majątkowe, 1469–1928.* Warszawa, 2016. 494, [4] s.
53. GÓRNICKI, Leonard. *Rozwój idei praw autorskich: od starożytności do II wojny światowej.* Wrocław, 2013. 324 s.
54. ILJASZEWICZ, Teodor. *Drukarnia domu Mamoniczów w Wilnie (1575–1622).* Wilno, 1938. 157 s.
55. JUDA, Maria. *Privilegia typographica Polonorum: polskie przywileje drukarskie 1493–1793.* Lublin, 2010. 474 s.
56. JUDA, Maria. *Przywileje drukarskie w Polsce.* Lublin, 1992. 161 s.
57. JUDKOWIAK, Barbara. Z dziejów drukarni nieświeskiej w XVIII wieku. *Litvano-Slavica Posnaniensia*, 1995, t. 6 (1994), s. 121–130.
58. KHYMAL'NITSKAYA, Lyudmila. Z gistoryi Vitsebskaga bazyl'janskaga klyashgara. In *Gistorychna-arkhealagichny zbornik.* Minsk, 1994, no. 4, s. 201–216.
59. KIAUPA, Zigmantas. Miestai. Iš *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra:* tyrinėjamai ir vaizdai. Vilnius, 2001, p. 351–364.
60. KIREEVA, Galina Vladimirovna. Grodnenskie izdaniya XVIII veka: k sozdaniyu natsional'noi retrospektivnoi bibliografii Belarusi. *Zdabytki*, (Minsk), 2002, Vyp. 5, s. 32–40.
61. *Knygotyra:* enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997. 413 p.
62. KOHLER, Josef. *Urheberrecht an Schriftwerken und Verlagsrecht.* Stuttgart, 1907. XII, 515 S.

63. KOSTYLO, Joanna. From Gunpowder to Print: The Common Origins of Copyright and Patent. In *Privilege and Property: Essays on the History of Copyright*. Ed. by R. Deazley, M. Kretschmer and L. Bently [elektroninis išteklius]. Cambridge, 2010 [žiūrėta 2017 m. sausio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.openbookpublishers.com/product/26/privilege-and-property-essays-on-the-history-of-copyright>>.
64. LAPPO, Ivan Ivanovich. K istorii russkoi staropechati: Vilenskaya tipografiya Mamonichei (posvyashchaetsya pamyati prof. Iosifa Antonovicha Shebora). Otdel'nyi otkis iz „Sbornika Russkogo instituta v Prage“. [Praga], 1929, s. 161–184.
65. ŁOJEK, Jerzy. „Gazeta Grodzieńska“ 1776–1783. *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, 1966, 5/2, s. 7–16.
66. MAŁDZIS, Adam. Knigadrukavanne Belarusi u XVIII stagoddzi. In *Kniga, bibliotechnoe delo i bibliografiya v Belorussii: sbornik statei*. Minsk, 1974, s. 130–150.
67. NIKALAEU, Mikalai Viktoravich. *Gistoryya belaruskai knigi*. T. 1: Knizhnaya kul'tura Vyalikaga knyastva Litouskaga. Minsk, 2009. 424 s.
68. Nikolai (Dalmatov). *Suprasl'skii Blagoveshchenskii monastyr'*: istoriko-statisticheskoe opisanie. Sankt-Peterburg, 1892. xv, 611 s.
69. PETRAUSKIENĖ, Irena. Bazilijonų spaustuvė. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 2. Vilnius, 2002, p. 738.
70. PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvė, 1575–1773*. Vilnius, 1976. 248 p.
71. PIDŁYPCZAK-MAJEROWICZ, Maria. *Bazylianie w Koronie i na Litwie*: szkoly i książki w działalności zakonu. Warszawa; Wrocław, 1986. 272, [2] s.
72. POCHINSKAYA, Irina Viktorovna. *Staroobryadcheskoe knigopechatanie XVIII–pervoi chetverti XIX vekov*. Ekaterinburg, 1994. 182, [2] s.
73. Przywilej. In *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław, 1971, k. 2025–2028.
74. RANSOM, Harry. *The first copyright statute: an Essay on An Act for the Encouragement of Learning, 1710*. Austin, 1956. XIV, 145 p.
75. SHCHERBITSKII, Osip Vasil'evich. *Vilenskii Suyato-Troitskii monastyr'*. Vil'na, 1885. 190, iii s.
76. STOLFI, Nicolas. *Traité théorique et pratique de la propriété littéraire et artistique*. 2 t. Paris, 1916–1925.
77. VLADIMIROV, Petr Vladimirovich. *Doktor Frantsisk Skorina: ego perevody, pechatnye izdaniya i yazyk*. Sankt-Peterburg, 1888. 10, xxvi, 351 s.
78. VLADIMIROVAS, Levas. *Knygos istorija: Senovė. Viduramžiai. Renesansas. XVI–XVII amžius*. Vilnius, 1979. 566 p.
79. ZAŁĘSKI, Stanisław. *Jezuici w Polsce*. T. 4, cz. IV. Kraków, 1905. IX, [3], s. [1485]–1881.
80. ZERNOVA, Antonina Sergeevna. Pervopechatnik Petr Timofeev Mstislavtsev. *Kniga: issledovaniya i materialy*, 1964, sb. 9, s. 77–111.
81. ZERNOVA, Antonina Sergeevna. Tipografiya Mamonichei v Vil'ne (XVII vek). *Kniga: issledovaniya i materialy*, 1959, sb. 1, s. 167–222.
82. ŽAŠINAITĖ-GEDMINIENĖ, Jurgita. Lietuviškos sąmonės neidentifikuotas LDK miestas: Antano Tyzenhauzo laikų Gardinas. *Senoji Lietuvos literatūra*, 2010, kn. 29, p. 143–163.

Santrumpos

- Estreicher – Elektroniczna baza bibliografii
Estreichera (EBBE)
- LM – Lietuvos Metrika
- LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas,
Vilnius
- NBDB – Nacionalinės bibliografijos duomenų
bankas
- RVSAA – Rusijos valstybinis senųjų aktų
archyvas, Maskva
- AVAK – Akty, izdavaemye Vilenskoyu arkheo-
graficheskoyu komissieyu
- ASDSZR – Arkheograficheskii sbornik
dokumentov, otnosyashchikhsya k istorii
Severo-Zapadnoi Rusi
- NGAB – Natsyanal’ny gistorychny arkhiu
Belarusi, Minsk

1 PRIEDAS
1569–1793 m. LDK spaustuvių privilegijų sąrašas

Nr.	Privilegijos suteikimo data ir vieta	LDK valdovas, suteikęs privilegiją	Privilegijos gavėjas	Privilegijos anotacija ir kalba, kurią parašytas privilegijos tekstas	Privilegijos teksto šaltiniai ir (ar) publikacijos*
1.	1569 m. kovo 27 d. Liublinas	Žygimantas Augustas	Kiprijonas Bazilikas, Lietuvos Brasta	Privilegija, suteikianti 15 metų monopoliją visiems būsimiems Brastos spaustuvių leidiniams (privilegijos tekstas lotynų k.)	Skelbta K. Baziliko spaustuvių knygoje: <i>Historja</i> (1569). Skelbta: Wierzbowski, II, nr. 26 (pagal nuorašą iš Lenkijos karalystės Metrikos).
2.	1586 m. kovo 13 d. Gardinas	Steponas Batoras	Kuzma ir Lukas Mamoničiai, Vilnius	Privilegija, suteikianti teisę spausdinti rusėnų knygas ir išvežti jas be maito (privilegijos tekstas lotynų k.)	Skelbta: Lappo, s. 183–184 (pagal nuorašą iš LM); Iljaszewicz, s. 143–144.
3.	1588 m. vasario 11 d. Krokuva	Zigmantas Vaza	Leonas Sapiega	Privilegija, suteikianti teisę leisti Lietuvos Statutą (privilegijos tekstas lotynų k.)	Skelbta Mamoničių spaustuvių knygoje: 1) <i>Statut Velikogo knyazstva Litovskogo</i> . Vil'na: tip. domu Mamonichov, 1588 (teksto reprodukcija: Guseva, № 107 (1-e izd.), № 121 (2-e izd.), № 131 (3-e izd.)); 2) Statut. Wilno: Druk. Leona Mamonicza, 1614; 3) Statut. Wilno: Druk. Leona Mamonicza, 1619.
4.	1589 m. liepos 21 d. Vilnius	Zigmantas Vaza	Švč. Trejybės brolija, Vilnius	Privilegija, suteikianti teisę spausdinti knygas (privilegijos tekstas rusėnų k.)	Skelbta: AVAK, t. 9, № 52.
5.	1592 m. spalio 9 d. Varšuva	Zigmantas Vaza	Švč. Trejybės brolija, Vilnius	Privilegija, patvirtinanti ankstesnę 1589 m. privilegiją (privilegijos tekstas rusėnų k.)	Skelbta: AVAK, t. 9, № 53.

* Šaltiniai yra trijų tipų: knygos, kuriose privilegijas skelbė patys spaustuvininkai arba leidėjai, knygų antraštiniai lapai su formule *Cum gratia et privilegio S. R. Maiestatis* ir Lietuvos Metrika; kai nėra galimybės patikrinti pirminius šaltinius, pateikiama informacija, kur privilegija paskelbta pirmą kartą.

Nr.	Privilegijos suteikimo data ir vieta	LDK valdovas, suteikęs privilegiją	Privilegijos gavėjas	Privilegijos anotacija ir kalba, kuri parašytas privilegijos tekstas	Privilegijos teksto šaltiniai ir (ar) publikacijos*
6.	1590 m. balandžio 16 d.	Zigmantas Vaza	Kuzma ir Lukas Mamoničiai, Vilnius	Privilegija, patvirtinanti 1586 m. privilegiją	Petrauskienė (1988), p. 44 (pagal nuorašą iš LM). Skelbta Mamoničių spaustuovės knygoje: 1) <i>Psaltir' s chasoslovsem</i> . Vil'na: z drukarni domu Mamonichov, 30 noyab. 1593 (teksto reprodukcija: Guseva, № 125); 2) <i>Apostol</i> . [3-e izd.]. [Vil'na: tip. Mamonichei, posle 1595] (teksto reprodukcija: Guseva, № 141).
7.	1606 m. gegužės 25 d.	Zigmantas Vaza	Leonas Mamoničius	Privilegija, patvirtinanti Kuzmos ir Luko Mamoničių privilegijas ir leidžianti leisti kalendorius	Petrauskienė (1988), p. 44 (pagal nuorašą iš LM).
8.	1619 m. kovo 15 d. Varšuva	Zigmantas Vaza	Jėzuitų akademija, Vilnius	Privilegija, draudžianti perspausdinti Vilniaus akademijos knygas (privilegijos tekstas lotynų k.)	Skelbta: Petrauskienė, nr. 1.
9.	1633 m. kovo 18 d. Krokua	Vladislovas IV	Švč. Trejybės brolija, Vilnius	Privilegija, patvirtinanti dvi ankstesnes 1589 ir 1592 m. privilegijas spausdinti knygas (privilegijos tekstas rusėnų k.)	Skelbta: Sobranie drevnikh gramot, Ch. 2, № 42.
10.	1633 m. kovo 18 d. Krokua	Vladislovas IV	Petro ir Pauliaus brolija, Minskas	Privilegija, suteikianti teisę spausdinti knygas	Tekstas žinomas iš 1744 m. patvirtinancios privilegijos; skelbta: AVAK, t. 11, № 36.
11.	[1642 m.]	[Vladislovas IV]	Jėzuitų akademija, Vilnius	Privilegija-licencija spausdinti K. Sirvydo trijų kalbų žodyną (privilegijos tekstas lotynų k.)	Skelbta Vilniaus akademijos spaustuovės knygoje: 1) Sirvydas, 3-a ed., 1642; 2) Tas pats, 4-a ed., 1677; 3) Tas pats, 5-a ed., 1713. Skelbta: Petrauskienė, nr. 2. Galbūt buvo ankstesnė privilegija-licencija (apie 1620 m.?).

Nr.	Privilegijos suteikimo data ir vieta	LDK valdovas, suteikęs privilegiją	Privilegijos gavėjas	Privilegijos anotacija ir kalba, kuri parašytas privilegijos tekstas	Privilegijos teksto šaltiniai ir (ar) publikacijos*
12.	1670 m. lapkričio 11 d. Varšuva	Mykolas Višnioveckis	Jėzuitų akademija, Vilnius	Privilegija, patvirtinanti anksčiau 1619 m. privilegiją, kurioje draudžiama akademijos išleistas knygas perspausdinti ir parduoti (privilegijos tekstas lotynų k.)	Skelbta: Petrauskienė, nr. 3.
13.	1670 m. gruodžio 23 d. Varšuva	Mykolas Višnioveckis	Pranciškonų vienuolyno spaustuvė, Vilnius	Privilegija, suteikianti teisę išsteigti spaustuvę (privilegijos tekstas lotynų k.)	Tekstas žinomas iš 1752 m. patvirtinančios privilegijos; nuorašas iš LM, kn. 181, p. 33–35. Žr. taip pat 2 priede.
14.	1676 m. Krokva	Jonas Sobieskis	Viešpaties Apreiškimo brolija, Mogiliavas	Privilegija, suteikianti teisę išsteigti spaustuvę (privilegijos tekstas lenkų k.)	Tekstas žinomas iš 1701 m. patvirtinančios privilegijos; skelbta: ASDSZR, t. 2, № 63.
15.	1691 m. gegužės 2 d. Vilanova	Jonas Sobieskis	Jėzuitų akademija, Vilnius	Privilegija-licencija pakartotinai išleisti Lietuvos Statutą pagal jo 1648 m. leidimą ir juo prekiauti (privilegijos tekstas lenkų k.)	Skelbta Vilniaus akademijos spaustuvės knygoje: 1) <i>Statut</i> . Wilno: Druk. Akad. S. J., 1693–[1694]; 2) Tas pats. 1744; 3) Tas pats. 1744 li. e. 1780]; 4) Tas pats. 1786.
16.	1701 m. gruodžio 10 d. Varšuva	Augustas II	Viešpaties Apreiškimo brolija, Mogiliavas	Privilegija, patvirtinanti ankstesnę 1676 m. privilegiją (privilegijos tekstas lenkų k.)	Skelbta: ASDSZR, t. 2, № 63.
17.	[apie 1712 m.]	[Augustas II]	Bazilijonų vienuolyno spaustuvė, Supraslė	[Privilegija spausdinti knygas]	Tekstas nežinomas, apie privilegiją žinoma iš dokumentų: 1) 1713 m. kovo 13 d. Tikėjimo propagandos kongregacijos dekretas, leidžiantis

Nr.	Privilegijos suteikimo data ir vieta	LDK valdovas, suteikęs privilegiją	Privilegijos gavėjas	Privilegijos anotacija ir kalba, kuri parašytas privilegijos tekstas	Privilegijos teksto šaltiniai ir (ar) publikacijos*
18.	[apie 1712 m.]	[Augustas II]	Janas Retzenas, Supraslė	[Privilegija-licencija spausdinti kalendorius]	spaudą Supraslės bazilijonų vienuolyne (skelbta: ASDSZR, t. 9, № 98), ir 2) 1721 m. birželio 25 d. nuncijaus sprendimas dėl Supraslės vienuolyno skundo (skelbta: ASDSZR, t. 9, № 99). Tekstas nežinomas; apie privilegiją liudija antraštinio lapo formulė <i>Cum gratia et privilegio S. R. Maiestatis kalendoriuose: Kalendarz święta roczne... w sobie zawierający, a na rok... 1713... przez Jana Retzena astrologa pruskiego.</i> W Supraslu, w druk. WW. OO Bazylianów Unitów, [II] pol. 1712], ir kt. Pagal: Katalog druków supraskich, nr. 4a, 8, 22, 28, 41, 44.
19.	1717 kovo 3 d. Varšuva	Augustas II	Jėzuitų akademija, Vilnius	Privilegija-licencija spausdinti Varšuvos pacifikacinio seimo konstitucijas (privilegijos tekstas lenkų k.)	Skelbta: Petrauskienė, nr. 5.
20.	[apie 1726 m.]	[Augustas II]	Jėzuitų akademija, Vilnius	[Privilegija-licencija spausdinti M. Alvareso lotynų k. gramatiką]	Tekstas nežinomas; apie privilegiją liudija antraštinio lapo formulė <i>Cum gratia et privilegio S. R. Maiestatis</i> leidiniuose: Alvares, Manuel. <i>De institutione grammatica libri tres</i> . Vilnae: Typis S. R. M. Acad. S. I. 1726 ir kitose 1739–1793 m. laidoose pagal: Vilniaus akademijos spaustuovės leidiniai, nr. 1088–1107.

Nr.	Privilegijos suteikimo data ir vieta	LDK valdovas, suteikęs privilegiją	Privilegijos gavėjas	Privilegijos anotacija ir kalba, kurią parašytas privilegijos tekstas	Privilegijos teksto šaltiniai ir (ar) publikacijos*
21.	1744 m. rugsejo 18 d. Varšuva	Augustas III	Jėzuitų akademija, Vilnius	Privilegija-licencija perspausdinti Lietuvos Statutą pagal 1693 m. leidimą ir juo prekiauti (privilegijos tekstas lenkų k.)	Skelbta: Petrauskienė, nr. 6.
22.	1744 m. lapkričio 20 d. Gardinas	Augustas III	Petro ir Pauliaus brolija, Minskas	Privilegija, patvirtinanti ankstesnę 1633 m. privilegiją (privilegijos tekstas lenkų k.)	Skelbta: AVAK, t. 11, № 36.
23.	1745 m. Varšuva	Augustas III	Jėzuitų akademija, Vilnius	Privilegija-licencija spausdinti valstybės įstatymus bei Seimo konstitucijas ir LDK jais prekiauti (privilegijos tekstas lenkų k.)	Skelbta: Petrauskienė, nr. 7.
24.	1750 m. rugpjūčio 28 d. Varšuva	Augustas III	Mykolas Radvila, Nesvyžius	Privilegija įsteigti spaustuve (privilegijos tekstas lenkų k.)	Skelbta: 1) Benis, nr. 99, s. 501 (iš spausdintinės kopijos, saugomos Jogaile bibliotekoje, su data – 1570 [!] m. rugpjūčio 27 d.); 2) Judkowiak, s. 123 (iš nuorašo, saugomo Radvilų archyve Varšuvoje su data – 1750 m. rugpjūčio 28 d.).
25.	1752 m. gruodžio 5 d. Varšuva	Augustas III	Pranciškonų vienuolyno spaustuve, Vilnius	Privilegija, patvirtinanti ankstesnę 1670 m. privilegiją (privilegijos tekstas lotynų k.)	Nuorašas iš LVIA, LM, kn. 181, lap. 33–35: Confirmatio privilegii super typographiam conventui Vilnensi religiosorum patrum franciscanorum servientis. 1752 (žr. taip pat 2 priede).
26.	1754 m. lapkričio 16 d. Varšuva	Augustas III	Pijorų vienuolyno spaustuve, Vilnius	Privilegija įsteigti spaustuve (privilegijos tekstas lotynų k.)	Skelbta Vilniaus pijorų spaustuvs knygoje: Codex, p. [32].

Nr.	Privilegijos suteikimo data ir vieta	LDK valdovas, suteikęs privilegiją	Privilegijos gavėjas	Privilegijos anotacija ir kalba, kuri parašytas privilegijos tekstas	Privilegijos teksto šaltiniai ir publikacijos*
27.	1754 m. gruodžio 10 d. Varšuva	Augustas III	Pijorų vienuolyno spaustuvė, Vilnius	Privilegija spausdinti leidinį <i>Codex Diplomaticum</i> (privilegijos tekstas lotynų k.)	Skelbta Vilniaus pijorų spaustuvės knygoje: Codex, p. [31].
28.	1757 m. kovo 16 d. Varšuva	Augustas III	Pijorų vienuolyno spaustuvė, Vilnius	Privilegija, patvirtinanti dvi 1754 m. privilegijas (privilegijos tekstas lotynų k.)	Skelbta Vilniaus pijorų spaustuvės knygoje: Codex, p. [33–34].
29.	1757 m. lapkričio 5 d. Varšuva	Augustas III	Jėzuitų akademija, Vilnius	Privilegija, suteikianti teisę spausdinti periodinius leidinius (privilegijos tekstas lotynų k.)	Skelbta: Petrauskienė, nr. 8 (tik registracinis įrašas).
30.	1760 m. vasario 22 d. Varšuva	Augustas III	Jėzuitų akademija, Vilnius	Privilegija Vilniaus kilmingųjų kolegijai* įsteigti naują spaustuvę ir joje spausdinti periodinius leidinius (privilegijos tekstas lenkų k.)	Skelbta: Petrauskienė (1973), p. 175–177; Petrauskienė, nr. 9.
31.	1766 m. kovo 10 d. Varšuva	Stanislovas Augustas	Jėzuitų akademija, Vilnius	Privilegijų konfirmacija ir privalomojo egzemplioriaus siuntimo įpareigojimas (privilegijos tekstas lotynų k.)	Skelbta: Petrauskienė, nr. 10.
32.	1768 m. balandžio 18 d. Varšuva	Stanislovas Augustas	Vyskupas Georgijus Koniskis, Mogiliavas	Privilegija įsteigti spaustuvę (privilegijos tekstas lenkų k.)	Nuorašas iš LVIA, LM, kn. 185, lap. 277–278: Przywilej na przeniesienie szkoły y wybudowanie... w Mohylowie y założenia Typografii... Jerzemu Koniskiemu... Skelbta: Belorusskii arkhiv, № 57.

* Priklausė Vilniaus akademijai.

Nr.	Privilegijos suteikimo data ir vieta	LDK valdovas, suteikęs privilegiją	Privilegijos gavėjas	Privilegijos anotacija ir kalba, kuri parašytas privilegijos tekstas	Privilegijos teksto šaltiniai ir (ar) publikacijos*
33.	1768 m. lapkričio 9 d. Varšuva	Stanislovas Augustas	Bazilijonų vienuolyno spausdintuvė, Vilnius	Privilegija perkelti spausdintuvę į Vitebską, o prireikus grąžinti atgal į Vilnių (privilegijos tekstas lotynų k.)	Nuorašas iš LVIA, LM, kn. 185, lap. 325–326: Privilegium religiosi patribus basilianis provinciae Lithuaniae transferendi Typographiam Vilna Vitebscum confetur. 1768 (žr. taip pat 2 priede).
34.	1773 m. lapkričio 3 d. Varšuva	Stanislovas Augustas	Martynas Počobutas, Vilniaus akademija, Vilnius	Privilegija M. Počobutui valdyti Vilniaus akademijos spausdintuvę (privilegijos tekstas lotynų k.)	Skelbta: Petrauskienė, nr. 65.
35.	[1788 m.]	[Stanislovas Augustas]	Baruchas Romas, Gardinas	[Privilegija valdyti Gardino spausdintuvę?]	Tekstas nežinomas, apie privilegiją žinoma iš istoriografijos: Eisemann, S. 8. Ten pat nurodytas leidinys žydu k., išleistas 1788 m. Gardine, su karališkosios spausdintuvės prieskyra (Eisemann, S. 10).
36.	1790 m. rugpjūčio 5 d. Varšuva	Stanislovas Augustas	Bazilijonų vienuolyno spausdintuvė, Supraslė	Teisių spausdinti knygas patvirtinimas (privilegijos tekstas lenkų k.)	Skelbta: ASDSZR, t. 9, № 118.
37.	1793 m. spalio 23 d. Varšuva	Stanislovas Augustas	Vilniaus akademija, Vilnius	Privilegija, patvirtinanti ankstesnes teises ir privilegijas (privilegijos tekstas lenkų k.)	Tekstas nežinomas, privilegija prarasta po 1926 m., apie jos turinį žinoma iš registracinio įrašo: Petrauskienė, nr. 67.

- ASDSZR – *Arkheograficheskii sbornik dokumentov, odnosyashchikhsya k istorii Severo-Zapadnoi Rusi*. Vil'na.
- AVAK – *Akty, izdavaemye Vilenskoj arkheologicheskoi komisii*. Vil'na.
- Belorusskii arkhiv – *Belorusskii arkhiv drevnikh gramot*. Chast' I. [Protoierei I. I. Grigorovich]. Moskva, 1824.
- Benis – BENIS, A. Ochrona praw autorskich w dawnej Polsce. In *Pamiętniki słuchaczy Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Kraków, 1887.
- Codex – *Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*. T. 1. Wilno: Druk. Pijarów, 1758.
- Eisemann – EISEMANN, H. *Druck- und Zeitungswesen in Grodno*. Grodno, 1916.
- Guseva – GUSEVA, A. A. *Izdaniya kirillovskogo shrifta vtoroi poloviny XVI veka*: svodnyi katalog. V 2-kh kn. Moskva, 2003.
- Historja (1569) – *Historja o żywocie i zacnych sprawach Jerzego Kastriota*. [Lietuvos Brasta: K. Baziliko spaustuvė], 1569.
- Iljaszewicz – ILJASZEWICZ, T. *Drukarnia domu Mamoniczów w Wilnie (1575–1622)*. Wilno, 1938.
- Judkowiak – JUDKOWIAK, B. Z dziejów drukarni nieświeskiej w XVIII wieku. *Litvano-Slavica Posnaniensia*, 1995, t. 6 (1994).
- Katalog druków supraskich – CUBRZYŃSKA-LEONARCZYK, Maria. *Katalog druków supraskich*. Warszawa, 1996.
- Lappo – Lappo, I. I. *K istorii russkoi staropechati*: Vilenskaya tipografiya Mamonichei. Otdel'nyi ottisk iz „Sbornika Russkogo instituta v Prage“. [Praga], 1929, s. 161–184.
- LM – Lietuvos Metrika, LVIA, mikrofilmų kolekcija iš Rusijos valstybinio senųjų aktų archyvo (RVSAA, f. 389).
- Petrauskienė – PETRAUSKIENĖ, I. *Vilniaus akademijos spaustuvs šaltiniai, XVI–XIX a.* Vilnius, 1992.
- Petrauskienė (1973) – PETRAUSKIENĖ, I. Medžiaga apie lietuvių periodikos pradžią. *Knygotyra*, 1973, t. 3 (10), p. 175–177.
- Petrauskienė (1988) – PETRAUSKIENĖ, I. Valdovų XVI–XVIII a. privilegijos – Lietuvos spaudos istorijos šaltinis. *Knygotyra*, 1988, t. 15 (22), 1 sąs., p. 43–51.
- Sirvydas – SIRVYDAS, Konstantinas. *Dictionarium trium lingvarum*. Vilnae: Typis Academicis Societatis Jesu.
- Statut – *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego*. Wilno.
- Sobranie drevnikh gramot – *Sobranie drevnikh gramot i aktov gorodov Vil'ny, Kovna, Trok, pravoslavnykh monastyrej, tserkvei i po raznym predmetam*. Ch. 2. Vil'na, 1843.
- Vilniaus akademijos spaustuvs leidiniai – ČEPIENĖ, Konstancija; PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvs leidiniai, 1576–1805*: bibliografija. Vilnius, 1979.
- Wierzbowski – WIERZBOWSKI, T. *Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego i biografii pisarzy polskich*. 2 t. Warszawa, 1900–1904.

2 PRIEDAS

Confirmatio privilegij Super Typographiam Conventui Vilnensi Religiosorum Patrum Franciscanorum Servientis¹²¹

LVIA, Lietuvos Metrika (mikrofilmų kolekcija iš RVSA, f. 389), kn. 181, nuorašas, lap. 33–35.

Augustus Tertius etc.

Significamus Praesentibus Literis Nostris, quorum interest Universis et Singulis, productas Coram nobis esse Literas Pergamenicas manu Serenissimi Michaelis Regis Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae Antecessoris Nostri Subscriptas Sigillo[ue] Majori M[agni] D[ucatus] Litt[uan]iae pensili Communitas, Super Typographiam Conventui Vilnensi Religionis Patris Ordinis S[ancti]. Francisci Minorum Conventualium Servientes, Salvas, Sanas et illaesas Omnis[ue] suspitionis nota carentes. Supplicatum[ue] nobis est per Consiliarios Nostros Lateri assidentes nomine Religiosi Patris Felicis Towianski Definitoris Caunensis, Regentis Philosophiae praedicti Conventus Vilnensis ut eadem Literas Suprema Autoritate Nostra Regia approbare, Confirmare et ratificare dignaremur. Quorum quidem Literarum de verbo ad verbum Tenor est qui sequitur.

Michael Dei Gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Samogitiae, Masoviae, Kijoviae, Volhyniae, Podoliae, Podlachiae, Livoniae, Smolensciae et Severiae Czernihoviae[ue]. Significamus Praesentibus Literis Nostris, quorum interest universis et singulis, quanto majora Religionis Catholicae ac per Eam Divini Cultus in Regnis et Principatibus felici propagine pullulant Incrementa, tanto validiora Thronorum ac Imperiorum per Supernam Benedictionem Conciliari firmamenta Unice persvasi nihil prius et antiquius in votis habemus, quam ea omnia quaecun[ue] dilatandae Fidei Catholicae et ampliando Divino Cultui conferunt omni ope et studio ad effectum promotum ire monentes. Cum itaq[ue] expositum Nobis sit Fidem Catholicam Romanam in Magno Ducatu Litt[uan]iae, Primo per Religiosos Patres Franciscanos a Quadringentis Viginti et aliquos Annis plantatam in dies dilatari. Optimum autem Instrumentum ad propagandam Fidem esse Libros, tam devotionem, quam Salutarem Doctrinam in se Continentes, qui ibidem ob distantiam Loci commode comportari nequeunt pro Comperto habemus. Supplicatum[ue] Nobis esset a Religioso Patre Jacobo Francisco Dłuski Academiae Nostrae Zamoscensis S[anctae]. Theologiae Doctore et Professore, Ordinario Vicario Lithuaniae Custode et Gvardiano Vilnensi Ordinis S[ancti]. Francisci Minorum Conventualium, qua tenus Typographiam Suam alibi Comparatam Vilnam transferre, ibidem[ue] collatam ad praxim reducere Magistros et Discipulos Artis Ejusdem, quod visum et necessum fuerit fovere, Libros tum Sacros, quam profanos, cum permissu tamen Censoris Librorum a Reverendo Loci ordinario instituti imprimere et Lucubrare sive intra, sive extra Monasterium Suum Ei per Consensum et Facultatem Nostram Regiam liceret, Nos pro ipsius faventes instituto, cupientes[ue] per

121 Publikuojamuose tekstuose raidžių *u* ir *v*, *i* ir *j*, *t* ir *tt*, *t* ir *th*, taip pat didžiąjų raidžių rašyba palikta taip, kaip rankraštyje. Netaisyta ir skyryba.

multiplicationem Librorum Devotorum ac Salutari Doctrina refertorum Divinae quoque multiplicari incrementa gloriae cum Eorundem Librorum Copia ob distantiam loci ibidem comparari¹²² nequeat. Facile in eam translationem et transportationem dictae Typographiae¹²³ Consentendum et permittendum esse duximus Consentimusque et permittimus praesentibus. Vigore quarum Praenominatus Religiosus Pater Jacobus Franciscus Dłuski Academiae Nostrae Zamoscensis Sacrae Theologiae Doctor et Professor Ordinarius Praedictam Typographiam ex Civitate Nostra Zamoscensi Vilnam transferet et transportabit. Typographum et Socios ejusdem Artis ad usum et exercitium Typis fovebit Libros varios tam devotos, quam Profanos Typis mandabit inprimi, in lucem edi, venum exponi in quovis beneplacito Conventus sui usum disponi, tam extra Monasterium, quam intra curabit facietque cum Suis succedaneis Posteris Custodibus, sive Gvardianis Vilnen[sibus] perpetuis temporibus. Ita tamen ut Omnes Librorum partus et editiones non nisi praevisio permissu instituti, a Reverendo Loci Ordinario Censoris praecommittantur et evulgentur.

Quod ad notitiam Omnium quorum interest praesertim vero Reverendi Loci Ordinarii deducendum et Magistratui ac Contubernio Artis Typographicae Vilnen[sis] notum esse volentes mandamus, ut praedictum Religiosum Patrem Jacobum Franciscum Dłuski Academiae Nostrae Zamoscensis Sacrae Theologiae Doctorem et Professorem Ordinarium Vicarium Lithuaniae Custodem et Gvardianum Vilnen[sem] ut Ejus Succedaneos Posteris Gvardianos Ejusdem Conventus circa hoc a Nobis Privilegium benigne elargitum inviolabiliterque Conservent manuteneant nec in libero Artis Ejusdem Exercitio Librorum impressione et distractione praepediant praepediri que a quoquam faciant praegratia Nostra. In Cujus rei fidem praesentes Manu Nostra Subscriptas Sigillo M[agni]. D[ucatus]. Litt[uani]ae pensili Communiri jussimus. Datum Varsaviae Die XXIII Mensis Decembris Anno Domini MDCLXX Regni Nostri Poloniae Secundo Anno. Michael Rex. Locus Sigilli Pensilis¹²⁴ Majoris M[agni]. D[ucatus]. Litt[uani]ae Cyprianus Paulus Brzostowski Referendarius et Notarius M[agni] D[ucatus] Litt[uani]ae.

Nos itaque Augustus Tertius Rex Supplicationi supra praenominatae Religiosorum Patrum Franciscanorum benigne Annuentes per insertas Literas super Typographiam in Omnibus Eorum punctis, Clausulis, Articulis, nexibus et ligamentis in quantum Juris et usus est approbandas, Confirmandas et ratificandas esse duximus, prout praesentibus Literis Nostris approbamus, confirmamus et ratificamus, et Plenitudine Supremae Potestatis Nostrae Regiae vim et robur perpetuae Firmitatis esse habituras declarando. In Cujus Rei fidem Praesentes Manu Nostra Subscriptas Sigillo M[agni] D[ucatus] Litt[uani]ae Communiri mandavimus. Datum Varsaviae Anno Domini MDCCLII Mensis Decembris Die V Regni Nostri XX Anno.

Augustus Rex.

Vertimas

Patvirtinimas privilegijos dėl spaustuvės, priklausančios vienuolių tėvų pranciškonų konventui

Augustas Trečiasis ir t. t.

Šiuo mūsų raštu pranešame visiems ir kiekvienam, kam tai svarbu, kad mums pateiktas pergamente rašytas raštas, šviesiausiojo Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Karaliaus Mykolo [Višnioveckio] pasirašytas ir didžiuoju LDK antspaudu sutvirtintas, dėl Vilniaus šv. Pranciškaus ordino mažųjų brolių konventui priklausančios spaustuvės, [rastas] sveikas, nesugadintas ir nepažeistas, neturintis jokių įtartinų požymių. Mūsų buvo prašyta per esančius prie mūsų patarėjus, įgaliotus vienuolio tėvo Felikso Tovianskio, Kauno definatoriaus¹²⁵, minėto Vilniaus konvento filosofijos regento¹²⁶, kad minėtą raštą aukščiausiu mūsų karališkuoju autoritetu teiktumės patvirtinti, sutvirtinti ir ratifikuoti. Šio rašto turinys žodis žodin yra toks:

Mykolas, Dievo malone Lenkijos karalius, didysis Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Žemaitijos, Mazovijos, Kijevo, Voluinės, Podolės, Paliesės, Livonijos, Smolensko, Severijos ir Černigovo Kunigaikštis. Šiuo mūsų raštu pranešame visiems ir kiekvienam, kam tai svarbu, [kad] kuo daugiau katalikų tikėjimo, o per jį ir Dievo garbinimo karalystėse ir kunigaikštystėse vaisingų pasėlių dėka leidžia atžalas ir plinta, tuo labiau, esame įsitikinę, reikia stiprinti, laiminant Aukštybių Viešpačiui, sostų ir valstybių pagrindus, ir neturime jokio pirmesnio ir svarbesnio troškimo, kaip tik kad visa tai, kas padeda skleisti Katalikų tikėjimą ir stiprinti Dievo garbinimą, visomis galiomis ir pastangomis skatintume pasiekti norimą tikslą. Taigi, kai mums buvo paaiškinta, kad Romos katalikų tikėjimas, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje pirmiausia vienuolių tėvų pranciškonų prieš keturis šimtus dvidešimt kelis metus pasėtas, diena iš dienos plinta, o geriausia priemonė tikėjimui skleisti yra knygos, skelbiančios tiek pamaldumą, tiek išganingąjį mokslą, ir kad dėl vietos nutolimo jos ten negali būti patogiai atvežtos, dabar aiškiai žinome.

Į mus kreipėsi vienuolis tėvas Jokūbas Pranciškus Dluskis, mūsų Zamostės akademijos šventosios teologijos daktaras ir ordinarinis profesorius, šv. Pranciškaus mažųjų konventualų ordino Lietuvos vikarinis kustodas¹²⁷, Vilniaus gvardijonas¹²⁸, su tokiu prašymu. Dėl to, kad savo spaustuvę, kitur įsigytą, jie galėtų perkelti į Vilnių ir ten įrengę galėtų atsižvelgti šio meno mokytojus ir mokinius, kuriuos jiems reikės globoti, ir knygas, tiek šventas, tiek pasaulietines, tačiau tik gavę knygų cenzoriaus, paskirto gerbiamo vietos ordinaro, leidimą galės spausdinti ir platinti tiek savo vienuolyne, tiek už jo ribų, mes savo karališka galia leidžiame tai daryti.

122 Turėtų būti: comparari.

123 Turėtų būti: Typographiae.

124 Turėtų būti: Pensilis.

125 Definitor (lot.) – definatorius, kurios nors vienuolijos mažesnio padalinio (šiuo atveju Kauno pranciškonų) valdytojas.

126 Regens (lot.) – regentas, kai kuriose vienuolijose atskirų mokslo disciplinų kuratorius.

127 Custos (lot.) – kustodas, saugotojas, gynėjas.

128 Guardianus (lot.) – gvardijonas, pranciškonų vienuolijos namų prižiūrėtojas.

Mes palaikome [šios spaustuvės] įkūrimą ir norime per pamaldžių ir išganingąjį mokslą skleidžiančių knygų platinimą didinti Dievo garbinimą, tačiau kadangi dėl vietos nutolimo ten negali būti sukaupiamos tų knygų atsargos, maloniai sutinkame ir pritariame, kad minėta spaustuvė būtų perkelta ir pergabenta, ir šiuo raštu leidžiame tai padaryti.

Remdamasis šiuo raštu, minėtas vienuolis tėvas Jokūbas Pranciškus Dluskis, mūsų Zamostės akademijos šventosios teologijos daktaras ir ordinarinis profesorius, tegu tą spaustuvę iš Zamostės perkelia ir pergabena į Vilnių. Jis globos spaustuvinininką ir jo pagalbininkus, šį darbą išmanančius, įsakys spausdinti įvairias knygas, tiek religines, tiek pasaulietines, bei pateiks jas pardavimui ir tuo tikslu leis tai daryti tam tinkamuose savo ordino konventuose tiek už vienuolyno sienų, tiek jo viduje. Pasirūpins, kad tai visais laikais darytų jo įpėdiniai, būsiami Vilniaus kustodai ir gvardijonai, tačiau visų knygų gamyba ir leidyba galimā tik turint iš anksto gautą gerbiamo vietos ordinarinio cenzoriaus leidimą.

Norėdami, kad visa tai būtų žinoma visiems, kam tai svarbu, o ypač gerbiamam vietos ordinarui, magistratui ir Vilniaus spaustuvės bendradarbiui, nurodome, kad minėtas vienuolis tėvas Jokūbas Pranciškus Dluskis, mūsų Zamostės akademijos šventosios teologijos daktaras ir ordinarinis profesorius, Lietuvos vikarinis kustodas ir Vilniaus gvardijonas, taip pat jo įpėdiniai, būsiami to paties konvento gvardijonai, šią mūsų išplatintą privilegiją palankiai ir nepažeidžiami išsaugotų ir ja naudotųsi ir nekliudytų laisvam šių knygų spausdinimui ir platinimui, remdamiesi jau anksčiau parodyta mūsų malone.

[Išdėstyto] reikalo patikimumui šį raštą, mūsų ranka pasirašytą, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kabančiu antspaudu sutvirtinti liepėme. Duota Varšuvoje 1670 Viešpaties metais, gruodžio 23 dieną, mūsų karaliavimo antraisiais metais.

Mykolas, karalius.

LDK didžiojo kabančio antspaudu vieta.

Kiprijonas Paulius Bžostovskis, LDK referendorius ir raštininkas.

Taigi mes, karalius Augustas III, anksčiau minėtam tėvų pranciškonų prašymui palankiai pritardami, remdamiesi įterptu raštu dėl spaustuvės, nutarėme, kad visiems šio rašto punktams, klauzulėms, artikulams, santykiams ir įsipareigojimams, kiek tai atitinka teisę ir panaudą, turi būti pritarta, sutvirtinta ir ratifikuota, todėl šiuo mūsų raštu pritariame, sutvirtiname ir ratifikuojame, savo aukščiausios karališkos galios įgaliojimu skelbdami, kad šis raštas amžinai išsaugos savo svarbą ir galią.

Išdėstyto reikalo patikimumui šį raštą, mūsų ranka pasirašytą, liepėme sustiprinti LDK antspaudu. Duota Varšuvoje 1752 Viešpaties metais, gruodžio 5 dieną, mūsų karaliavimo dvidešimtais metais.

Augustas, karalius.

*Iš lotynų kalbos vertė ir komentarai
parengė Eugenija Ulčinaitė*

Privilegium Religiosis Patribus Basilianis Provinciae Lithuanae transferendi Typographiam Vilna Vitebscum confertur

LVIA, Lietuvos Metrika (mikrofilmų kolekcija iš RVSA, f. 389), kn. 185, nuorašas, lap. 325–326.

Stanislaus Augustus etc.

Significamus praesentibus Literis Nostris quorum interest Universis et singulis expositum Nobis. Qualiter Religiosi Patres Ordinis S[ancti]. Basilij Magni Provinciae Lithuanae volentes cum rei Literariae quam Deo Optimo Max[imo]: votis Nostris annuente majora indies per Poloniam caeterasq[ue] Provincias Sceptro Nostro subjectas capere incrementa, non sine jucundissimo Unioni Nostro Sensu conspicamur, tum Ecclesiae Catholicae Ruthenae, cujus ritum sequuntur, operam suam commodare enixo studio intendant, propositumq[ue] apud se habeant Typographiam Vilmensem, quam Virtute Privilegiorum unius sub Data Vilnae Die 25 Julii 1589, alterius sub Dat[a]: Varsaviae in Comitibus Generalibus die 9 Octobris 1592, tertij sub Dat[a]: Vilnae die 9 Julij 1633 a S[er]r[eni]ss[is] Regibus Poloniae Praedecessoribus Nostris videlicet: Sigismundo III et Vladislao IV tum posteriori tempore a S[er]r[eni]ss[is] Joanne Casimiro, Augusto II et a Nobis quoq[ue] benigne Collatorum et confirmatorum tenent et Jure proprietatis possident. propter defectum nunc et carentiam in Civitate Nostra Vilmensi ob plures erectas ibi loci similes Typographias materialium typographisandi¹²⁹ et excudendi, alio ad Civitatem scilicet Nostram Vitebscensem Monasteriumq[ue] suum illic situm transferre et ibidem cum omni facultate de Privilegijs supra expressis, eidem typographiae Vilmensi servientibus, hanc ipsam translocare et propter commoditatem illius Ditionis aperire cupiunt. Super quibus praemissis supplicatum est Nobis, ut assensum Nostrum praeberemus et autoritate Nostra id probare ac speciali Privilegio munire dignemur. Nos itaq[ue]: Stanislaus Augustus Rex, Quibus nihil magis Cordi est, quam bonarum Artium studia in Regno Ditionibusque Nostris ad majorem eorundem splendorem et facilius ac commodius ubivis locorum incrementum novis subsidijs cumulata videre, precibus hujusmodi inclinati, quo uberiore Regium hunc affectum Nostrum significatione planum ac testatum reddamus, non modo in dictam translationem Typographiae Vilmensis Religiosorum Patrum Basilianorum de loco eodem in Civitatem Nostram Vitebscensem et vicissim iterum (salvo tamen Nostro Regio Consensu) Vitebsco Vilnam, si ita oportunitas Jisdem Patribus svadeat, dummodo illa non dividatur in duas respectivas, plenarie assensum Nostrum praebemus et facultatem, jam alias Privilegijs anterioribus attributam, in aedibus ibi loci Monasticis tam Graecis, Latinis, Polonicis, quam Ruthenis Characteribus Librorum exprimendi (servatis, quae de Jure tam Canonico, quam Patrio Nostro servanda sunt) innovamus et plenarie impertimur verum etiam eandem Typographiam in censum et numerum Typographiarum Regiae Nostrae Majestatis cooptamus et in Regiam Protectionem Nostram suscipimus, mandantes uno eodemq[ue] praesentium Literarum contextu, ne quis ullo unquam praetextu vim Privilegij hujus infringere, aut quodpiam impedimentum praedictis Patribus Basilianis affer-

129 Turėtu būti: Typographicandi.

re, aut eosdem inturbare audeat, aut praesumat. In quorum Fidem praesentes Literas Manu Nostra subscripsimus et Sigillo Majori M[agni]. D[ucatus]. Litt[uaniae]. communiri jussimus. Datum Varsaviae Die IX Mensis Novembris Anno Domini MDCCLXVIII, Regni vero Nostri V. Anno.

Stanislaus Augustus Rex.

Vertimas

Privilegija, leidžianti Lietuvos provincijos vienuoliams tėvams bazilijonams perkelti spaustuve iš Vilniaus į Vitebską

Stanislovas Augustas ir t. t.

Šiuo savo raštu pranešame visiems ir kiekvienam, kam tai svarbu, kas mums buvo išdėstyta. Kadangi Lietuvos provincijos šv. Bazilijaus Didžiojo ordino vienuoliai tėvai, norėdami tiek dėl rašto reikalų, tiek Geriausiojo Galingiausiojo Dievo garbei mūsų pritarimu įgyti kasdien vis didesnę augimą tiek Lenkijoje, tiek kitose provincijose, pavaldžiose mūsų skeptrui, su maloniausiais mūsų jausmais Unijai pastebime, kad jie su Rusėnų Katalikų Bažnyčia, kurios apeigomis seka, savo veiklą suderinti kuo didžiausiomis pastangomis siekia ir turi ketinimą Vilniaus spaustuve, kurią, remdamiesi privilegijomis: viena duota Vilniuje 1589 m. liepos 25 dieną, kita duota Varšuvoje visuotiniame seime 1592 m. spalio 9 dieną, trečia duota Vilniuje 1633 m. liepos 9 dieną, o jas suteikė mūsų pirmtakai, šviesiausieji Lenkijos karaliai: Zigmantas III [Vaza] ir Vladislovas II [Vaza], o vėlesniais laikais šviesiausieji karaliai Jonas Kazimieras, Augustas II ir mes [Stanislovas Augustas], – sudarytomis ir patvirtintomis, jie [bazilijonai] turi ir nuosavybės teisėmis valdo. Tačiau dabar, trūkstant mūsų Vilniaus mieste materialinių spausdinimo ir leidybos [galimybių] dėl daugelio čia įsteigtų panašių spaustuvių, jie nori šią spaustuve perkelti kitur, būtent į Vitebsko miestą ir į savo vienuolyną ir ten, remdamiesi pirmiau minėtų privilegijų teisėmis, galiojusiomis Vilniaus spaustuvei, nori ją įkurdinti ir dėl valdymo patogumo atidaryti. Dėl šių sumanymų mūsų buvo prašyta, kad išreikštume savo pritarimą ir savo autoritetu teiktumės tai patvirtinti ir specialia privilegija sutvirtinti.

Taigi mes, karalius Stanislovas Augustas, kuriam nėra nieko svarbiau, kaip matyti, jog gerųjų menų¹³⁰ studijos mūsų karalystėje ir valdose didesnei jų šlovei ir lengvesniam bei patogesniam bet kurioje vietoje augimui naujomis subsidijomis yra paremiamos, – šių prašymų paveikti, šį mūsų karališkąjį nusiteikimą, kuo gausiausiais ženklais išreikštą ir paliudytą, perduodame. [Pritariame] ne tik dėl minėto vienuolių tėvų bazilijonų Vilniaus spaustuvės perkėlimo į mūsų Vitebsko miestą, bet ir savo ruožtu (tačiau esant aiškiam mūsų karališkam sutikimui) vėl grąžinti ją iš Vitebsko į Vilnių, jeigu tai minėtiems tėvams būtų naudinga, kad tik ji nebūtų padalinta į dvi priežiūros reikalingas dalis, tokį mūsų pritarimą duodame ir galimybę, jau ankstesnėmis privilegijomis suteiktą vienuolyno namuose spausdinti knygas graikų, lotynų, lenkų ir rusėnų raidėmis (išsaugant tai, ką liepia išsaugoti tiek kanonų, tiek mūsų vietinė teisė), atnaujiname ir suteikiame, taip pat minėtą spaustuve

130 Humanitariniai mokslai (vertėjos pastaba).

į mūsų karališkosios didenybės spaustuvių skaičių ir apskaitą įtraukiame ir į mūsų karališkąją globą priimame. Kartu pavadame šio rašto pagrindu, kad niekas niekada jokiai pretekstu nedrįstų ir nesiimtų pažeisti šios privilegijos arba koku nors būdu kliudyti minėtiems tėvams bazilijonams, arba kokią nors sumaištį kelti.

To patvirtinimui šį raštą savo ranka pasirašėme ir LDK didžiuoju antspaudu sutvirtinti liepėme. Duota Varšuvoje 1768 metų lapkričio 9 dieną, mūsų valdymo penktaisiais metais.

Stanislovas Augustas, karalius.

Iš lotynų kalbos vertė Eugenija Ulčinaitė

PRIVILEGES ACCORDED TO THE PRINTING HOUSES IN THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA

Ina Kažuro

Summary

The article aims to shed light on the privileges accorded by the rulers of the Grand Duchy of Lithuania (hereinafter referred to as GDL) as a legal means of printed press regulation. It should be noted that so far, the research has mostly been focused on the privileges granted to the printing houses of the Mamoniciai and Vilnius academies. The current research, based on various studies about the privileges granted to other printing houses and new historical sources, attempts to provide a comprehensive analysis of the privilege phenomenon in its entirety, by examining the dynamics of granting privileges, privilege providers and recipients, types of privileges, sanctions imposed and the languages in which printing was allowed. It has been established that during the period of 1569–1793, the 37 privileges by rulers were granted to GDL printing houses. In the second half of the 16th century, the GDL rulers accorded 6 privileges, in the 17th century – 8, and in the 18th century – 22 privileges, respectively. The greatest number of the privileges was granted during the reign of Augustus III (the period of 1734–1763) and Stanislaw II Augustus (the period of 1764–1795). During the 29 years of holding the throne, Augustus III granted 10 privileges to the GDL printing houses. Stanislaw II Augustus reigned the GDL for 31 years, during which he issued 7 privileges. Among the GDL rulers were also the individuals who failed to grant a single privilege to the existing printing houses. They were John II Casimir Vasa (1648–1668), whose reign coincided with the wars waged against Moscow and Sweden and Stanisław I Leszczyński (1704–1709, 1733–1734).

On the grounds of the intended business purposes, the privileges granted to the GDL printing houses can be classified as publishing privileges (in total 13 privileges, accounting for 35%), the privileges to establish a printing house (in total 9 privileges, accounting for 24%), confirming privileges (in total 11 privileges, accounting for 30%) and miscellaneous privileges (in total 4 privileges). In the 16th and the first half of the 17th century, the privileges accorded by the rulers were not very widespread, as part of the printing houses conducted their activities under the

auspices of the GDL noblemen. In the 18th century, GDL saw the predominance of institutional printing house. It is only natural that such printing houses sought the privileges granted by the rulers as an important means to establish themselves in the book printing market. Among the GDL institutions having a printing house of its own, was a higher education institution (Vilnius Jesuit Academy), religious organizations of city-dwellers (so-called fraternities) and monasteries (Catholic, Orthodox and Uniate). The largest number of privileges was granted to the printing house of the Vilnius Jesuit Academy (in total 13 privileges), whereas the printing houses of other GDL institutions (brotherhoods of city-dwellers as well as Catholic, Orthodox and Uniate monasteries) were usually accorded one, two or three privileges.

The analysis of thirteen privileges granted to the GDL printing houses revealed that they included penalties foreseen for violating publishing rights. The greatest sanction ever in the history of GDL printing – 5000 florins (Italian coins)– was in 1588 imposed on the GDL nobleman Kazimierz Leon Sapieha for violating the privilege to publish the *Lithuanian Statute*. In the history of GDL printing, one case should be particularly highlighted, namely, when a large fine was imposed not for illegal reproduction but for resisting the failing to comply with the purpose of the privilege – to establish a printing house. More specifically, the 1701 privilege granted by Augustus II foresaw a fine of 1000 *kapa* (medieval unit of measurement used in the 15–18th century GDL) imposed on anybody for hindering the Mogilev Orthodox brotherhood in their attempt to establish a printing house. The privileges accorded by GDL rulers gave permission to publish books not only in the official literary languages – Polish and Latin – but also in the languages of ethnoconfessional communities such as Ruthenian, Lithuanian and Jewish. Even though in principle, the privileges granted by GDL rulers did reflect benevolence for printing books in the languages of other GL confessions and cultures, the monopoly of the Vilnius Jesuit Academy hindered the development of other printing houses.

KEY WORDS: book history, privileges, printing houses, ruler, GDL.

*Įteikta 2017 m. sausio 30 d.
Priimta 2017 m. balandžio 5 d.*